

บทความวิชาการ

การโอบรับเดธวิทิตี: ว่าด้วยการสำรวจภูมิทัศน์ความตาย ผ่านกิจกรรมในบริบทกรุงเทพฯร่วมสมัย[†]

วารากร วิมุตติไชย^{๓*} ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์^๒

^๓ นิสิตระดับปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๒ รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ผู้แต่งหลัก: อีเมล varakorn.kanaa@gmail.com

วันที่รับ: 6 มีนาคม 2567

วันที่แก้ไข: 14 พฤษภาคม 2567

วันที่ตอบรับ: 20 กันยายน 2567

บรรณาธิการ: ธนพันธ์ ไล่ประกอบทรัพย์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟคอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง ไม่แก้ไขดัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: บทความนี้เป็นลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การอ้างอิง: วารากร วิมุตติไชย, ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์. 2567. “การโอบรับเดธวิทิตี: ว่าด้วยการสำรวจภูมิทัศน์ความตายผ่านกิจกรรมในบริบทกรุงเทพฯร่วมสมัย”. *วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* 54 (2): 369-99.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v54i2.3013>

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความเป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้จัดทำ

บทคัดย่อ

แม้ว่าคุณลักษณะหนึ่งของสังคมสมัยใหม่ คือ การเป็นสังคมปฏิเสธความตายที่การแพทย์และสถาบันทางศาสนาเข้ามามีอำนาจเหนือการตัดสินใจต่อความตายของปัจเจก ในบทความนี้ ผู้เขียนจะใช้แนวคิดของ Tony Walter ที่มองว่าแต่ละสังคมมีวิถีความตาย (Deathway) เฉพาะของตนที่เป็นผลมาจากปัจจัยและประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ การศึกษาวิถีความตายของแต่ละท้องถิ่นจึงมีความสำคัญ ผู้เขียนสำรวจปรากฏการณ์การโอบรับกิจกรรมเรื่องตายในบริบทของสังคมเมืองสมัยใหม่ เช่น งานเทศกาลความตาย การจัดแสดงประติมากรรมเรื่องตาย และ คาเฟ่เรื่องตาย เป็นต้น เพื่อชี้ให้เห็นถึงนัยสำคัญของการโอบรับ “มรณกิจกรรม” หรือ เดธวิทิตี (Deathivity) ของคนเมืองที่จะเปลี่ยนภูมิทัศน์ของความตายด้วยการประกอบสร้างความหมายใหม่ผ่านตัวแสดง คือ เทคโนโลยีดิจิทัล การทำให้เป็นสาธารณะ และการทำความตายให้เป็นกิจกรรมมากขึ้น ท้ายที่สุดแล้ว ผู้เขียนจะชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์ต่อความตายสมัยใหม่ (modern death) ซึ่งเป็นการจัดประกอบหรือเรียนรู้ความตายด้วยประสบการณ์ของปัจเจก ซึ่งอีกนัยหนึ่งคือการพยายามค้นหาความหมายและคุณค่าของการมีชีวิตทำให้การโอบรับอาลัยทนาการที่ปรากฏให้เห็นกลายเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลง (transformative space) หนึ่ง คือ พื้นที่ของการเติบโตภายใน และ สอง คือพื้นที่ของการเปลี่ยนผ่านภูมิทัศน์ความตายสู่กลไกของการกล่อมเกลา ถกเถียงและตั้งคำถามเรื่องตายที่สอดรับกับความเป็นสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น ท้ายที่สุดแล้ว ผู้เขียนยังมองว่าแม้ภูมิทัศน์ความตายจะมีตัวแสดงใหม่เข้ามา แต่รากฐานที่ทำให้สังคมไทยไม่ได้เป็นสังคมปฏิเสธความตายอย่างสิ้นเชิง คือ สมองรากของความเปิดกว้างและการมีส่วนร่วม ที่ทำให้เดธวิทิตีกลายเป็นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้เรื่องตายของสังคมสมัยใหม่

คำสำคัญ: วิถีความตาย, ภูมิทัศน์ความตาย, มรณกิจกรรม, ความตายสมัยใหม่, อาลัยทนาการ

[†] บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์เรื่อง นัยของความตาย: เครือข่ายของการประกอบสร้างความเข้าใจและปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความตายในวัฒนธรรมร่วมสมัยของคนเมือง หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ

ACADEMIC ARTICLE

**Embracing Deathivity: The Exploration of Modern
Deathscape through Death Activities in Contemporary
Bangkok[†]**

Received: March 6, 2024
Revised: May 14, 2024
Accepted: September 20, 2024

Editor: Thanapan Laiprakobsup,
Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

License: [Creative Commons](#)
License: [Attribution-
NonCommercial-NoDerivatives;
\(CC-BY-NC-ND 4.0\)](#)

Copyright: ©2024 Faculty of
Political Science, Chulalongkorn
University

Citation: Wimuttichai, Varakorn,
Srirattanaban, Pavika. 2024.
"Embracing Deathivity: The
Exploration of Modern
Deathscape through Death
Activities in Contemporary
Bangkok". *Chulalongkorn
University Journal of Social
Sciences* 54 (2): 369-99.
<https://doi.org/10.61462/cujss.v54i2.3013>

*All statements in this article
are the opinions of the
authors. It is not the opinion of
the publisher of the journal.*

Varakorn Wimuttichai^{a,*}, Pavika Srirattanaban^b

^a Master of Arts in Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science,
Chulalongkorn University

^b Associate Professor, Ph.D., Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political
Science, Chulalongkorn University

* Corresponding author email: varakorn.kanaa@gmail.com

Abstract

A distinctive feature of modern society is the death-denying society, where decisions about how someone dies often fall into the hands of medical professionals and religious institutions. This article adopts the theoretical framework proposed by Tony Walter, positing that each society has its unique "deathway," influenced by local factors and historical backgrounds. The investigation of deathways specific to each locality is therefore significant. In this article, I investigate the deathscape of Thai society, encompassing a multicultural rooted and collective death culture foundation. I also explore how Thais embrace activities related to death topic in modern urban areas; which are Death festivals, the exhibition of art sculpture about death, the cemetery walk tour, and cafes with a death theme. These observations aim to underscore the significance of embracing "deathivity" among urban dwellers, reshaping the perception of death through the power of digital technology and publicly accessible expressions of death. Finally, I will point out the pattern of interacting with modern death, which is the arrangement or learning about death through the experience of individuals. Another meaning is the attempt to find meaning and value in life, leading to the embrace of death that appears as a transformative space. This space consists of

[†] This article is part of "In search of meaning: the network of mortal practices in contemporary Thai urban culture"

Thesis. Master of Arts Program in Sociology and Anthropology. Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, This project is funded by National Research Council of Thailand (NRCT)

two parts: one is the space for internal growth, and two is the space for transforming the landscape of death into a new way of socializing, challenging, and questioning death.

Keywords: *Deathway, Deathscape, Modern Death, Deathivity, Deathertainment Manipulation*

บทนำ

คำถามที่ว่า ความตายเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับสังคมสมัยใหม่? เป็นเรื่องใหญ่ที่จะตอบเนื่องจากความตายปรากฏสู่สายตาของมนุษย์ตั้งแต่เริ่มต้นอารยธรรม มนุษย์สัมพันธ์กับความตายตั้งแต่ก่อนที่เราจะเริ่มใช้ภาษา หรือแม้กระทั่งใช้ศาสนาในการอธิบาย ความตายยังเป็นสากล แต่การจัดการต่อความตายของแต่ละวัฒนธรรมนั้นมีความแตกต่างกันออกไป นักวิชาการจำนวนมากมุ่งเน้นที่จะศึกษาและสร้างชุดคำอธิบายต่อความเป็นสากลของความตาย พวกเขาศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างความตายกับคุณลักษณะอันหลากหลายของสังคม ทั้ง ความเป็นสมัยใหม่ โลกาภิวัตน์ และแพथานิวทริ ซึ่งการศึกษาเช่นนี้ช่วยให้เราเห็นภาพของความตายที่ใหญ่ขึ้นด้วยความจริงที่ว่า เราไม่สามารถปฏิเสธความเป็นสากลของความตายได้ แนวคิดเรื่องความต้องห้ามของความตาย แนวคิดการเป็นสังคมปฏิเสธความตาย (Fulton and Owen 1988; Howarth 2007; Walter 2008) หรือการที่ความตายเข้ามาทดแทนความใคร่รู้ของสังคมในเรื่องเพศ (Durkin 2003; Foltyn 2008; Fong 2017; Teodorescu and Jacobsen 2019) ล้วนเป็นกรอบแนวคิดมหภาคสำคัญที่ช่วยให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความตายและสังคมมากยิ่งขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง เราก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า ปฏิบัติการต่อความตายมีความหลากหลายและมีความเฉพาะตัว รวมถึงมีความแตกต่างทางภววิทยาในแต่ละโลกทางสังคม Tony Walter (2020) มองว่า แต่ละวัฒนธรรมหรือแต่ละเชื้อชาติมีวิถีความตายที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยที่หลากหลาย ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชาติ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสถาบันทางสังคม เป็นต้น เช่นนั้นแล้ว การจะทำความเข้าใจอย่างใกล้ชิดว่าวัฒนธรรมหนึ่งจัดการกับความตายและให้ความหมายต่อความตายของตนอย่างไร การใช้ทฤษฎีกระแสหลักจึงไม่เพียงพอ เราจำเป็นต้องถอดรื้อภาพความตายสากลออก ยกนิยามความตายที่ถูกกำหนดขึ้น (ผ่านสายตานักวิชาการตะวันตก) เก็บไว้ แล้วสำรวจความตายอย่างที่มีนัยเป็นในสายตาของผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม

ในบทความนี้ ผู้เขียนต้องการที่จะนำเสนอภาพวิถีความตายร่วมสมัยในสังคมไทย ซึ่งมีความโดดเด่นเฉพาะตัว ผู้เขียนจะสำรวจผ่านกิจกรรมที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ และเป็นกิจกรรมที่ใช้ความตายเป็นตัวเล่าเรื่อง ได้แก่ กิจกรรมเดินสำรวจสุสาน กิจกรรมแสดงงานประติมากรรมเรื่องความตาย มรณานุสติคาเฟ่ การจัดเทศกาลความตาย นิทรรศการสามสิบวินาทีก่อนตาย และกิจกรรมภาพสุดท้ายของชีวิต โดยผู้เขียนให้นิยามกิจกรรมเรื่องตายที่เกิดขึ้นแบบสมัยใหม่เหล่านี้ว่า “เดธทิวตี้ (Deathivity)” หรือภาษาไทย คือ “มรณิจกรรม” ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่ผู้เขียนได้พยายามหาชุดคำอธิบายที่สะท้อนครอบคลุม แต่อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะเข้าสู่การพิจารณาปรากฏการณ์เดธทิวตี้ ผู้เขียนต้องการแบ่งบทความขึ้นนี้ออกเป็นสองส่วน เนื่องจาก

ข้อเสนอในบทความนี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของข้อถกเถียงใหญ่ว่าด้วยการสำรวจเครือข่ายของการประกอบสร้างความหมายต่อความตายในวัฒนธรรมสังคมเมืองร่วมสมัย

ส่วนที่หนึ่ง ผู้เขียนจะเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามเชิงทวิวิทยา “มีความตายอะไรให้พบเห็น?” (Carrithers et al. 2010) ในบริบทของกรุงเทพฯร่วมสมัยในปัจจุบัน ด้วยความตั้งใจที่จะถอยหลังกลับมาองความสัมพันธ์ระหว่างสังคมไทยกับความตายในภาพกว้าง และทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างสังคมไทยกับความตายเพื่อชี้ให้เห็นถึงภูมิทัศน์ความตายแบบไทย เพื่อให้ทราบถึงรากทางวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยสู่การโอบรับเดธทิวิตี

ส่วนที่สอง ผู้เขียนจะสำรวจเดธทิวิตีที่พบในพื้นที่กรุงเทพฯ และวิเคราะห์เพิ่มเติมถึงปัจจัยและตัวแสดงสำคัญในยามที่กรุงเทพฯสมัยใหม่สร้างปฏิสัมพันธ์กับความตายขึ้นมาใหม่ ด้วยการชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ต่อความตายนี้ ผู้เขียนต้องการที่จะให้ภาพลัทธิทางสังคมและความหมายต่อความตายที่อาจหลบซ่อนอยู่ และพยายามตอบคำถามว่า “การโอบรับเดธทิวิตี” ที่เกิดขึ้นนี้กำลังชี้ให้เห็นความต้องการในประเด็นเรื่องความตายของสังคมเมืองอย่างไร

- ส่วนที่ 1 -

ภววิทยาการศึกษาความตาย

เมื่อกล่าวถึงการจัดการหลังความตาย สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเดิมศึกษาเพียงชั้นตอนพิธีศพของแต่ละวัฒนธรรม ศึกษาว่าแต่ละสังคมจัดการกับร่าง (ศพ) ของสมาชิกในสังคมอย่างไร เช่น จัดการด้วยการเผา การฝัง หรือปล่อยให้เน่าเปื่อยในหลุมฝังศพ เป็นต้น นอกจากนี้ศึกษาวิธีการจัดการร่างแล้ว ก็จะมีการพิจารณาพิธีกรรมหรือวิถีปฏิบัติต่าง ๆ เช่น ขั้นตอนการปลงศพของชาวคริสต์ ประเภทของการฝังของชาวมุสลิม หรือวัฒนธรรมการระลึกถึงที่เรียกว่า “เซ่งเม้ง” ของชาวจีน รวมถึงการศึกษาแบบแผนทางสังคมในอดีตผ่านหลักฐานความตายเชิงวัตถุ เช่น หลุมฝังศพ หรือ ร่าง (ศพ) ของเหล่าบรรพบุรุษที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่ เป็นต้น

การศึกษาในอดีตมองวัฒนธรรมเป็นกลุ่มก้อนแยกขาดจากกัน ความตายและการจัดการหลังความตายถูกตัดแบ่งออกเป็น ส่วน ๆ และถูกหยิบยืมเลือกขึ้นมาศึกษาในฐานะของปรากฏการณ์ที่แยกขาดจากบริบทอื่น ๆ ของสังคม เป็นความจริงที่ความตายนำมาซึ่งปฏิบัติการทางสังคมและมีความแตกต่างกันเฉพาะไปตามแต่ละวัฒนธรรมที่อาจขีดเส้นแบ่งชัดได้เพียงในอดีต แต่สังคมสมัยใหม่ที่เชื่อมต่อกันด้วยโลกาภิวัตน์ ระบบทุนนิยม การเคลื่อนที่ถิ่นไหลของผู้คน สิ่งของ ความคิดความเชื่อและการเกิดขึ้นของพื้นที่ดิจิทัล ทำให้การศึกษาแบบในอดีตไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป การเลือกมองความตายในฐานะของหนึ่งในประเพณีทางวัฒนธรรมนั้นเป็นกระบวนการที่สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงกระบวนการศึกษาของนักมานุษยวิทยาที่วังวนอยู่ภายใต้กรอบของการตั้งคำถามว่า “วัฒนธรรม (culture)” เป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาและมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางเพียงเท่านั้น

วัฒนธรรม หนึ่ง ๆ มีรูปร่างหน้าตาและขอบเขตอย่างไรในสังคมปัจจุบัน วัฒนธรรมอเมริกันคืออะไร? วัฒนธรรมไทยคืออะไร? คนไทยต้องมีลักษณะอย่างไร? หากไม่สามารถ

กำหนดหน่วยแห่งการศึกษาได้แล้ว เราจะเริ่มต้นค้นหาคำตอบจากอะไร การศึกษาความตายในสังคมสมัยใหม่ก็เช่นกัน เป็นเรื่องยากที่จะระบุหน่วยแห่งการศึกษาอย่างแน่ชัดลงไปว่าประเพณีการตายหนึ่ง ๆ มีขอบเขตตายตัวในตัวของมันและกล่าวไม่ได้ด้วยว่าวิถีปฏิบัติดังกล่าวคงเดิมหรือจะไม่มีเปลี่ยนแปลง อีกทั้งการศึกษาความตายเพียงเพื่อให้รู้ว่ามีขั้นตอนอะไรอย่างไรนั้นแทบไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเข้าใจความหลากหลายและสลับซับซ้อนของสังคมปัจจุบัน รวมถึง ไม่ช่วยให้เห็นกระบวนการทางสังคมที่ลึกซึ้งในเชิงนามธรรมด้วย คำถามสำคัญที่ควรตั้งคำถามในการศึกษาความตายคือ *ความตายคืออะไร?* และ *สังคมให้ความหมายต่อมันอย่างไร?* ต่างหาก ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการศึกษาสังคมด้วยกรอบภววิทยา (ontology) ได้เข้ามาสร้างคำตอบและความเข้าใจต่อเรื่องนี้มากขึ้น

Ontological turn คือ การกลับไปพิจารณาตั้งคำถามต่อความเข้าใจถึง “ความจริง” ที่นักมานุษยวิทยามักนำมาใช้ในการตั้งต้นกระบวนการทัศนในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการทัศนการศึกษาแบบคุณภาพหรือปริมาณ “ความจริง” หรือ ภววิทยาที่นักวิจัยใช้ศึกษาไม่เคยถูกตั้งคำถามมาก่อน และในการศึกษาวัฒนธรรมอื่น นักวิจัยมักวางภววิทยาไว้และมุ่งไปสนใจในระดับญาณวิทยา (epistemology) เท่านั้น กล่าวคือ ศึกษาว่าแต่ละสังคมวัฒนธรรมใช้เครื่องมือใดในการเข้าถึงความจริง (ในโลกของนักวิจัย) บ้าง ยกตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนของขวัญ การแต่งงาน มีลักษณะหรือความหมายแตกต่างกันออกไปอย่างไรในแต่ละสังคม แต่นักมานุษยวิทยาไม่เคยตั้งคำถามว่า “การแต่งงานมีจริงหรือไม่ในสังคมนั้น” หรือ “การแลกเปลี่ยนของขวัญถูกนิยามให้มีอยู่จริงหรือไม่ในสังคมนั้น ๆ” ยิ่งไปกว่านั้นคือ การดำรงอยู่ของสังคม ของวัฒนธรรมอื่นดำรงอยู่เหมือนกับคำว่า “สังคม” ที่นักวิจัยลงไปศึกษาจริงหรือ

Ontological turn เข้ามาเปลี่ยนการศึกษาทางมานุษยวิทยาและแก้ไขปัญหาของการได้มาซึ่งความรู้ (epistemology) ที่อาจชักนำให้นักมานุษยวิทยาต้องการดำรงอยู่ของสังคมผิดไป ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นการที่นักมานุษยวิทยาใช้การตั้งคำถามด้วยประโยคที่ว่า “**ปัจเจกมองสิ่งหนึ่ง ๆ อย่างไร**” (how one sees things) โดยคิดเอาเองว่ามีความจริงอยู่ก่อนหนึ่งเพียงแต่มีวิธีการหลากหลายในการเข้าถึงความจริงนั้น และพยายามสร้างกรอบคิด (conceptualize) วิธีการเข้าถึงในแบบต่าง ๆ แต่การมองเชิงภววิทยากลับชี้ให้เห็นว่า การศึกษาด้วยวิธีการเช่นนั้น มีปัญหาเนื่องจากเป็นการเอาความเข้าใจของนักมานุษยวิทยาเองเป็นที่ตั้ง สิ่งที่เราควรทำจึงเป็นการตั้งคำถามว่า “**มีอะไรให้พบเห็น**” (what there is to be seen) มากกว่า เช่นนี้จึงจะเป็นการพลิกมุมของการได้มาซึ่งความรู้ (epistemology) และเปิดให้นักมานุษยวิทยาสามารถเข้าใจสังคมได้มากยิ่งขึ้น (Holbraad & Pedersen, 2017) เช่นนั้นแล้ว “ความตาย” ซึ่งเป็นความจริงหนึ่ง (certainty) ของทุกสังคมจะหลุดพ้นจากกรอบ *How one sees things [death]* แล้วหันมาตั้งคำถามด้วย *what there is [death] to be seen* ได้อย่างไร?

แม้ว่า Maryon McDonald (2017) จะพยายามประยุกต์ใช้กรอบนี้กับการนิยามความตายทางการแพทย์และได้ข้อสรุปว่าไม่สามารถถูกนำมาใช้ได้นั้น เขาหยิบเอาการวินิจฉัยว่าเสียชีวิต (diagnosis of death) ทางทางการแพทย์มาชี้ให้เห็นว่า แนวคิดภววิทยาไม่สามารถนำมาใช้กับทุกสถานการณ์ได้ ด้วยการวินิจฉัยว่าตายนั้นย่อมต้องการหลักฐานเชิงประจักษ์และการทำให้ความตายเป็นวัตถุวิสัย (objectification) เพื่อให้สามารถระบุได้ว่าปัจเจกเสียชีวิตจริงหรือไม่ ใน

ขณะเดียวกัน Timmermans (Tavory and Timmermans 2014) ก็ชี้ให้เห็นว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี อย่างการกู้ชีพ ได้เข้ามาเป็นเครื่องมือในการจัดการกับการเสียชีวิตอย่างฉับพลัน โดยความตายจะยังไม่สามารถถูกวินิจฉัยได้เลยอย่างโดด ๆ แต่ต้องมีกระบวนการในการพยายามกู้ชีพเสียก่อน ความตายจึงจะถูกยอมรับให้เกิดขึ้นได้ และไม่เฉพาะการแพทย์กระแสเท่านั้น ยังมีกรณีศึกษาในออสเตรเลียของการกลับไปให้ความสำคัญกับการบรรเทาและประคับประคองโรคตามอาการทางกายภาพของการดูแลแบบประคับประคอง (palliative care) ด้วยการละทิ้งอุดมคติ “การตายดี” ที่ยึดโยงกับทางเลือกและอธิปไตยในตนของปัจเจก ผู้ปฏิบัติการณ์ของการสร้างให้เกิด “การตายที่ดีพอแล้ว” ในทัศนะของผู้ให้บริการ (McNamara 2004) จะพบว่า ความไม่ลงรอยของข้อถกเถียงทางการแพทย์และพัฒนาการทางเทคโนโลยีทำให้ปัญหาเรื่องการวินิจฉัยว่าตายจัดอยู่ในหมวดของ *How one sees things [death]* มากกว่า ในส่วนนี้ผู้เขียนมองว่ากรอบการมองความตายของ Maryon ยังคงจำกัดอยู่ภายใต้กรอบทัศน์เชิงประจักษ์นิยมที่เหล่านักวิทยาศาสตร์ชอบใช้เสียมากกว่า ด้วยการจำกัด “ความตาย” ให้อยู่ภายใต้อำนาจทางการแพทย์เท่านั้น แต่ความตายปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรมด้วย

Maryon พิจารณาความตายในรูปแบบความจริงเชิงอุดมคติ (ideal) หรือถูกกล่าวว่าเป็นความรู้ตั้งต้น (p priori knowledge) ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่มุมมองทางภววิทยาของเขาจะวนสู่กรอบทัศน์แบบดั้งเดิม คือ มองว่ามีความจริงเพียงหนึ่ง แต่มีวิธีการเข้าถึงความจริงที่หลากหลาย สำหรับผู้เขียนนั้น มองว่า “ความตาย” เป็นความรู้ที่ต่างจาก A priori หรือ ideal อื่น ๆ เช่น วงกลมสมบูรณ์ สีเขียวที่สุด หรือความร้อนจากไฟ ความรู้ที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ตรงเหล่านี้ (Audi 2010) ดูคล้ายกับความรู้ที่เรามีต่อความตาย แต่สิ่งที่ต่างออกไปคือ **ไม่เคยมีปัจเจกคนใดประสบกับความตายเชิงประจักษ์มาก่อน และ ไม่เคยมีใครสามารถบอกเล่าประสบการณ์การตายให้ผู้อื่นเข้าใจได้** (Pavika Sriratanaban 2021) นับแต่เริ่มแรกของการกำเนิดมีชีวิต ประสบการณ์ต่อความตายยังไม่เคยถูกไขให้กระจ่างมาก่อน เช่นนั้นแล้ว ความรู้ความเข้าใจที่เรามีต่อความตายในปัจจุบันนี้จะนับเป็น priori หรือ post-priori ได้จริงหรือ ดังนั้น จึงมีความชอบธรรมเป็นอย่างมากต่อการตั้งคำถามของปัจเจกและสังคม รวมถึงตัวนักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเองว่า “ความตายคืออะไร” แล้ว “สังคมจัดการกับความตาย (ที่ไม่เคยมีใครมีส่วนร่วมมาก่อน) อย่างไร” – ผ่านกรอบ **What there is [death] to be seen?** โดยไม่ตีกรอบความตายไว้ก่อน

แล้วการศึกษาความตายนามาส่งประโยชน์ในการเข้าใจสังคมอย่างไร? เมื่อการศึกษาความตายกลายเป็นคำถามเชิงภววิทยา จึงแน่นอนว่าอาจไม่สามารถหาคำตอบที่แท้จริงได้ แต่กระบวนการศึกษาว่าปัจเจกและสังคมจัดการหรือให้ความหมายต่อความตายอย่างไรนั้น เป็นกระบวนการที่จะทำให้นักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยาเข้าใจ “การดำรงอยู่” (being) ทางสังคมมากยิ่งขึ้นพร้อม ๆ กับเข้าใจว่าความตายมีที่ทางอย่างไรในสังคม ในงาน *Ontology Is Just Another Word for Culture* (Carrithers et al. 2010) Karen Sykes มองว่า มานุษยวิทยามีหน้าที่ศึกษา “วัฒนธรรม” ในฐานะของกระบวนการสร้างสรรค์ (creative

process) เพื่อตอบคำถามเชิงภววิทยา วัฒนธรรม จึงไม่ใช่คำที่มีความหมายเดียวกับภววิทยา หากแต่เป็นเพียงเครื่องมือหรือกระบวนการที่ทำให้นักมานุษยวิทยามีโอกาสที่จะเข้าถึงและเข้าใจ “การดำรงอยู่” (being) ทางสังคมของผู้กระทำกรอื่น ๆ ได้

Sykes ได้หยิบยกตัวอย่างที่น่าสนใจขึ้นมาเป็นกรณีศึกษา โดยกล่าวถึงรูปสลักที่มีชื่อว่า Malanggan ของชาวนิวไอร์แลนด์ ปาปัวนิวกินี รูปสลักนี้ปรากฏในพิธีศพและมีทายาทของผู้ตายเป็นเจ้าของภาพในการสนับสนุนการดำรงอยู่ของรูปแกะสลักนี้ Malanggan จะปรากฏให้เห็นเพียงชั่วครู่ก่อนจะถูกเผาไหม้เพื่อทิ้งไว้เพียงความทรงจำ รูปสลักนี้ไม่ใช่ภาพตัวแทน (representation) ของผู้ตาย และไม่มีชาวเกาะคนใดทราบความหมายของการแกะสลักสิ่งนี้ แม้กระทั่งผู้ที่เรียนรู้วิธีแกะสลักมันมา Sykes ชี้ให้เห็นว่า Malanggan ไม่ใช่ทั้งการตีความ ประสบการณ์หรือผลลัพธ์ของกระบวนการทางวัฒนธรรม หากแต่มันบรรจุไว้ด้วยคำถามเชิงภววิทยาที่ว่า “ชีวิตคืออะไร?” ผ่านกระบวนการตั้งคำถามว่า Malanggan คืออะไร? แต่ที่แน่ชัดคือ รูปสลักนี้ดำรงอยู่ให้เห็นชั่วขณะหนึ่ง มันมีปฏิบัติการและปฏิสัมพันธ์กับตัวแสดงรอบข้าง แม้กระทั่งเมื่อมันมอดไหม้หายไปแล้ว ความทรงจำและประสบการณ์ที่มีต่อรูปสลักนี้ยังคงอยู่

ในงานศึกษา New Ireland malanggan art: A quest for meaning ของ Billings (2007) กล่าวถึงความพยายามหาความหมายของการมีอยู่ของ Malanggan แต่เขาก็กลับพบว่า ในแต่ละงานศึกษาที่รวบรวมมานั้นต่างก็ตีความ Malanggan ในบริบทที่ต่างกันออกไป และตัวผู้ให้ข้อมูล (informant) ที่ปรากฏในงานเองก็ตีความแตกต่างกันไปด้วยเช่นกัน สิ่งเดียวที่เขาพอจะเข้าใจได้คือ อาจเป็นเพราะความแตกต่างเชิงเวลาของการเก็บข้อมูลที่ส่งผลต่อการตีความที่แตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่และการสร้าง Malanggan ยังคงเป็นหัวข้อปริศนา เพราะสิ่งนี้ไม่ใช่ทั้งภาพตัวแทนของผู้ตาย ความตาย และพิธีกรรมงานศพ หรือทำขึ้นเพื่อเป็นของที่ระลึกถึงผู้ตาย หรือแสดงออกถึงแนวคิดเรื่องตัวตน (self) Billings ได้แต่เพียงสรุปในตอนท้ายว่า เขาไม่อาจทำความเข้าใจการมีอยู่ของ Malanggan ได้เลย ทำได้เพียงพยายามเข้าใจกรอบคิดของชาวนิวไอร์แลนด์ว่ามีลักษณะเป็น group-oriented เท่านั้น

จะพบว่า เมื่อตั้งต้นที่การตั้งคำถามต่อความจริงของหน่วยการศึกษา ซึ่งในที่นี้คือ ความตายในสังคมไทย กลับเป็นการเปิดกระบวนทัศน์และขอบเขตของการทำความเข้าใจความตายอย่างที่เป็นมากขึ้น ในส่วนถัดไป ผู้เขียนจะทำการทบทวนคุณลักษณะที่โดดเด่นของวิถีการจัดการต่อความตายของไทย หรือที่ Tony Walter ใช้คำว่า Deathway เขาทบทวนและชี้ชวนให้ศึกษาวิถีของความตายที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการและบริบททางสังคม ในงาน Death in the Modern World (2020) เขามองว่า ความเป็นสมัยใหม่ ความเสี่ยง คุณลักษณะทางวัฒนธรรม ความเป็นชาติ และโลกาภิวัตน์ ที่เกี่ยวพันกันอย่างซับซ้อนได้สร้างให้เกิดระบบของการตายภายในสังคมหนึ่ง ๆ ขึ้น เช่น วิถีความตายของชาติที่ผ่านสงครามจะมีความแตกต่างจากชาติที่มีแต่ความสงบสุข หรือ กระบวนการสร้างชาติ การเป็นผู้อยู่ใต้อาณานิคม หรือการเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก และความสัมพันธ์เชิงอำนาจในทางประวัติศาสตร์ที่หล่อหลอมความเป็นชาติ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อวิถีการตาย (Deathway) ในแต่ละสังคมทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตาม Walter ได้ทำการถอดองค์ประกอบของระบบที่ประกอบสร้างการจัดการความตายออกมาเป็นส่วน ๆ ด้วยความพยายามที่จะชี้ให้เห็นภาพชิ้นส่วนความตาย (death's jigsaw) ที่เป็นปัจจัย

สร้างความแตกต่างของแต่ละสังคมเท่านั้น ผู้เขียนมองว่าการถอดประกอบดังกล่าวยังขาดการ
หยิบจับปรากฏการณ์จริงมาอธิบาย ในงานชิ้นนี้ ผู้เขียนจึงพยายามหยิบจับปรากฏการณ์ที่โดดเด่น
ของไทย ทบทวนความเกี่ยวข้องต่อเนื่องที่ถักทอขึ้นมาจากปัจจัยทางสังคมไทยที่ส่งผลต่อวิถี
ความตาย แต่ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า “ภูมิทัศน์ความตาย (deathscape)” แทน เนื่องจากสื่อให้
เห็นภาพของความเป็นเครือข่าย ความเป็นระบบ และการดำรงอยู่ของตัวแสดงต่าง ๆ ที่สั่งสม
ต่อยอดมาอย่างยาวนาน ซึ่งจะทำให้การศึกษาอาสัฏนทางการในบริบทเมืองของไทยมีความ
ชัดเจนมากขึ้น

รากฐานภูมิทัศน์ความตายของไทย (Thai Deathscape foundation)

ในส่วนนี้จะให้ภาพลักษณะที่น่าสนใจของภูมิทัศน์ความตายในสังคมไทย 2 ประการใหญ่ ๆ
ที่ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตถึงและมองว่าเป็นรากสำคัญที่นำมาสู่การเปิดกว้างต้อนรับกิจกรรมที่
เกี่ยวข้องกับความตายรูปแบบใหม่ ๆ ประการแรก คือ ความเป็นพลวัตและความหลากหลาย
ทางวัฒนธรรม ประการที่สอง คือ การมีรูปแบบเป็น “งานมหรสพ (งานรื่นเริง)” ซึ่งรากทั้งสอง
นี้อาจเป็นปัจจัยทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ส่งผลให้รูปแบบการจัดการต่อความตายในสังคมเมือง
สมัยใหม่เปิดกว้างต่อการผนวกเอากิจกรรมเข้ามาผูกโยงกับความตาย ก่อนจะถูกกลืนหายไป
ช่วงหนึ่งด้วยการเข้ามาของความเป็นสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก

(1) ความเป็นพหุวัฒนธรรมและพลวัตของพิธีกรรมเพื่อจัดการกับความตาย

พื้นที่แถบอุษาคเนย์ก่อนที่จะเป็นประเทศไทย มีหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่อง
วิญญาณที่สิงอยู่ในวัตถุสิ่งของและธรรมชาติ หรือเรียกว่า วิญญาณนิยม (animism) นั้น เป็น
ปรากฏการณ์ด้านความเชื่อที่พบได้ในทุกพื้นที่ดั้งเดิมในแถบอุษาคเนย์ เห็นได้จากการนับถือผี
บรรพบุรุษ การทำพิธีเรียกขวัญ ซึ่งอาจเปรียบได้กับวิญญาณชนิดหนึ่งที่อยู่ร่วมกับคน ซึ่งหาก
ขวัญหนีจากไป คน ๆ นั้นก็จะเจ็บป่วยหรือตายไปด้วย โดยมีหลักฐานภาพเขียนอายุราว 2,500
ปี บนผนังถ้ำลายแทง อ.ภูกระดึง จังหวัดเลย อันเป็นภาพของการละเล่นเพื่อเรียกให้ขวัญ
กลับมายังร่างของคน (Suchit Wongthet 2017) นอกจากนี้ในพื้นที่ทางตอนเหนือของไทยยัง
พบหลักฐานการทำพิธีกรรมงานศพของคนพื้นถิ่นโบราณ เป็นการทำโลงไม้ ที่เมื่อตรวจสอบแล้ว
พบว่ามียุระหว่าง 2,600-1,000 ปี (Rasmi Shoocongdej 2014) จะพบว่า การจัดการร่าง
หลังความตายและการจัดให้มีกระบวนการบางอย่างเพื่อจัดการกับความตายในพื้นที่เดิมของ
สยามนั้น เป็นวิถีที่ปรากฏขึ้นให้เห็นมานานแล้ว และจึงมีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตาม
พัฒนาการของสังคม

หลักฐานที่พบต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 235 (308 ปีก่อนคริสต์ศักราช) โดยพระเจ้าอโศก
มหาราช พุทธศาสนาเข้ามาทำหน้าที่ปูรากฐานความคิด โลกทัศน์ (world view) และความ
เข้าใจเรื่องชีวิตและความตายของผู้คนในแถบนี้ พุทธศาสนาไม่ได้กำหนดขั้นตอนพิธีกรรมหรือ
กระบวนการในการจัดการร่างไว้อย่างชัดเจนในหลักคำสอน (Horlyck and Pettid 2014) จึง
อาจคาดได้ว่า พุทธศาสนาเข้ามาพร้อมกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทำให้ผู้คนในพื้นที่
แถบนี้ได้รับอิทธิพลจากทั้งสองศาสนา และใช้วิธีการเผาเพื่อจัดการร่างตามแนวคิดแบบฮินดู

เนื่องจากรับเอาต้นแบบการจัดการร่างของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในชมพูทวีปเป็นที่มาของวิถีปฏิบัติด้วยตนเอง (Pavika Sriratanaban 2021) ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังพบหลักฐานจิตรกรรมฝาผนังในวัดที่บ่งบอกถึงพิธีงานศพของไทย ที่ประกอบด้วยการนำศพไปเผาบนกองฟืนและเชิญพระมาสวดราวชั่วโมง มีการจัดมหรสพมีโขนและระบำตลอดวันระหว่างการเผา (Pengkaew 2018)

ในช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2422 (ค.ศ.1879) เป็นต้นมา คือรอยต่อของการพัฒนาสยามให้กลายเป็นชาติสมัยใหม่ มีการปฏิรูปทางการเมืองและการขยายตัวของพื้นที่เมืองหลวงทำให้เกิดการจัดการพื้นที่แบ่งเขตที่พักอาศัย สถานที่ประกอบพิธีและป่าช้า อย่างเป็นสัดส่วน (นนทพร อยู่มั่งมี, 2014) (Nonthaphon Yumangmi 2017) นอกจากนี้ ด้วยการขยายของเมือง การค้า และการเปิดกว้างของสยามทำให้เมืองหลวงอย่างกรุงเทพฯตั้งขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อและชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ส่งผลให้รูปแบบการจัดการศพมีทั้งแบบไทย-จีน แบบฮินดู-พุทธ แบบคริสต์ และอิสลาม โดยพุทธนิกายเถรวาทมีสัดส่วนมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการกำหนดให้จัดการร่างของเหล่าราชวงศ์ต้องกระทำโดยการเผาเท่านั้น ส่งผลให้การเผาตามแบบฮินดู-พุทธกลายเป็นบรรทัดฐานในการจัดการศพตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา (Berkwitz and Thompson 2022; Bowie 2022; Buddhisar, Duangloy, and Phumathon 2021)

แม้ว่าการจัดการร่างด้วยการเผาจะเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมมากที่สุด แต่เมื่อพิจารณาดูแล้วก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมงานศพที่จัดขึ้นเพื่อประกอบกิจกรรมการเผานั้นได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมฮินดูเพียงอย่างเดียว จะพบว่า ไทยเราเปลี่ยนจากการฝังสองครั้งเป็นการเผาตามอิทธิพลของพราหมณ์-ฮินดู แต่ยังมีมิติต่าง ๆ ในพิธีกรรมงานศพที่สะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งผู้เขียนจะสะท้อนผ่านขั้นตอนหลัก ๆ 4 ขั้นตอน ได้แก่ การจัดการร่างผู้ตาย การรื้อเผา การจัดการหลังการเผา

หนึ่ง การจัดการร่างผู้ตาย มีการแทรกคติธรรมไว้โดยตลอด แม้ว่าเมื่อพิจารณาพิธีศพในพุทธกาลแล้วจะปฏิบัติด้วยความเรียบง่าย แต่เมื่อสังคมมีการปรับเปลี่ยนก็ได้เพิ่มเติมคติธรรมคำสอนเข้ามาในแบบแผนประเพณีเพื่อสอนคนเป็น เช่น การรดน้ำที่มือศพเปรียบได้กับการขออโหสิกรรม การเอาเหรียญเงินใส่ปาก เป็นการเตือนให้คิดถึงว่าแม้แต่บาทเดียวก็นำไปไม่ได้ การมัดตราสัง หมายถึง บ่วงรักที่ทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่นิพพาน เป็นต้น (PhrakruSrirattanakorn 2019)

สอง พิธีกรรมรื้อการเผา มีความเชื่อว่าการตั้งร่างทิ้งไว้ 3-7 วัน หรือมากกว่านั้นตามสถานะของผู้เสียชีวิต ในบริบทของราชวงศ์มีการตั้งศพไว้นานกว่า 100 วัน ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ความเชื่อเรื่องการรอให้ขวัญที่หนีหายไปกลับมาอันเป็นความเชื่อตั้งแต่ยุคอุษาคเนย์ การจัดให้มีการสวดอภิธรรมเพื่อส่งผู้ตายหรือให้ผู้ตายได้ฟังธรรมเป็นครั้งสุดท้ายตามบรรทัดฐานของสังคมพุทธ โดยมีการให้เหตุผลว่า ที่ต้องตั้งศพไว้ระยะหนึ่งก่อนเผาเป็นไปเพื่อรอให้ญาติพี่น้องหรือแขกสามารถเดินทางมาไว้อาลัยได้ หรือ เพื่อเป็นกุศโลบายให้แขกผู้มาร่วมงานได้มีเวลาพบปะบรรเทาความโศกเศร้าและได้ฟังธรรมเพื่อเข้าใจถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต และเป็นการจัดพิธีบำเพ็ญกุศลแก่ผู้ตาย แต่อย่างไรก็ตาม มีข้อถกเถียงเกิดขึ้นถึงความจำเป็นของการสวดอภิธรรม

และการตั้งร่างไว้ว่าเป็นประเพณีเฉพาะ “แบบไทย” มากกว่าจะเรียกได้ว่าเป็นพิธีกรรมหรือเป็นข้อคำสอนตามหลักพุทธศาสนา (Sujin Boriharnwanaket 2022) หรือแม้กระทั่งการวางพวงหรีดเอง ก็เป็นวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก และมีการวางครั้งแรกในปีช่วงรัชกาลที่ 4 (Rujirapha Ngamsakoo 2017)

สาม การเผาศพ จากที่กล่าวข้างต้นว่าเป็นการจัดการร่างที่ได้รับอิทธิพลจากพราหมณ์-ฮินดูแล้ว ยังพบว่าการจัดให้มีการสร้างเมรุ หรือ สถานที่สำหรับเผาศพอันให้เห็นถึงการจำลองเขาพระสุเมรุตามความเชื่อเรื่องภพภูมิในไตรภูมิพระร่วง (Tongthong Chandransu 2017) ซึ่งเป็นวรรณกรรมพุทธปรัชญาที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย (ปี พ.ศ. 1888) (พระครูวิจิตรธรรมมาทร, 2019) นอกจากนี้ ขั้นตอนก่อนการเผา เช่น การวางดอกไม้จันทน์ ก็ยังเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อปี พ.ศ. 2539 (ค.ศ.1996) (ธงทอง จันทรางศุ, 2017) (Tongthong Chandransu 2017)

และ สุดท้าย ขั้นตอนที่สุด การจัดการหลังการเผา เป็น การจัดการสิ่งที่หลงเหลือจากร่างหรือ อัฐิ แนวคิดเรื่องการฝังศพครั้งที่สอง (second burial) ที่ปรับจากความเชื่อโบราณร่วมกับคตินิยมแบบพุทธที่นิยมเก็บอัฐิและอังคารใส่เจดีย์หรือโกศตามการมี พระธาตุ หรืออีกทางหนึ่งคือการลอยอังคาร อันได้รับอิทธิพลจากคตินิยมแบบฮินดู ที่เชื่อว่าแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็ยังถูกผูกเข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาหรือการปล่อยวาง และการแตกดับสู่ธรรมชาติอีกด้วย (Dekchai Phak I Loet 2023)

จะพบว่า ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ของการจัดการความตายในสังคมไทย ปรากฏให้เห็นชัดเจนตั้งแต่ในอดีต และมีการประยุกต์เอาธรรมเนียมวัฒนธรรมหรือความเชื่อที่หลากหลายเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมของตนได้ โดยหัวใจสำคัญคือ การออกแบบขั้นตอนในพิธีศพที่ตอบโจทย์ค่าเชื่อและคุณค่าของสังคม รวมถึงใส่ความหมายเพื่อเป็นสื่อการสอนเรื่องชีวิตและความตายชนิดหนึ่ง (พระครูศรีรัตนากร, 2019) ผู้เขียนมองว่านี่เป็นหนึ่งในคุณลักษณะสำคัญซึ่งเป็นฐานทางวัฒนธรรมการจัดการความตายของไทย อันจะเป็นฐานที่ทำให้ภูมิทัศน์ความตายของไทยมีความลื่นไหลปรับเปลี่ยนได้อย่างไรข้อจำกัด โดยในส่วนถัดไป ผู้เขียนจะสะท้อนให้เห็นอีกลักษณะหนึ่งซึ่งมีกล่าวไว้บ้างแล้ว แต่จะเป็นการคลี่ให้เห็นภาพมากยิ่งขึ้น และในท้ายที่สุดจะกล่าวถึงวัฒนธรรมตะวันตกและความเป็นสมัยใหม่ที่ไทยรับเข้ามาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งจะเห็นภาพการจัดการความตาย (Thai Deathway) ที่มีความเป็นปัจจุบันมากยิ่งขึ้น

(II) กิจกรรมสันทนาการในพิธีกรรมงานศพของไทย

นอกเหนือจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมแล้ว ยังพบว่างานศพของไทยประกอบด้วยงานมหรสพและการละเล่น ซึ่งเป็นประเพณีที่ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยเริ่มต้นที่มหรสพของหลวง คำว่า มหรสพ มีความหมายถึง “การแสดงที่ต้องจัดแสดงในอาคารที่ปลูกสร้างขึ้นโดยเฉพาะ เรียกว่า “โรงมหรสพ” เช่น โขน หนังใหญ่ หุ่นกระบอก จั๊ว เป็นต้น” อีกกิจกรรมที่พบ คือ การละเล่น หมายถึง “การแสดงกลางแจ้งหรือการแสดงที่ไม่ต้องอาศัยโรงมหรสพ เช่น มอญรำ กายกรรม เป็นต้น” (Nichara Thongyen 2012).

และเมื่อค้นหาหลักฐานกลับไปยังยุคแรกอุษาคเนย์ งานศพในยุคที่ยังมีความเชื่อตามศาสนาผี หรือ วิญญาณนิยม มีการเรียกขวัญและส่งขวัญด้วยการละเล่น มีการร้องรำทำเพลง ตีเป่าเครื่องเสียวอย่างอีกทีก็กรีกโครม (Suchit Wongthet 2017) ทำให้อาจกล่าวได้ว่าการจัดให้มีมหรสพและการละเล่นในงานศพนั้น สะท้อนความเชื่อดั้งเดิมเรื่องการรอเรียกขวัญกลับมาโดยประวัติศาสตร์ของมหรสพและการละเล่นเองก็ยังคงปรากฏให้เห็นทั้งในบริบทของชนชั้นสูงและในหมู่บ้านทั่วไป

มหรสพในงานศพของชนชั้นสูงภาคกลาง ยังปรากฏความหลากหลายทางวัฒนธรรมอีกด้วย ทั้ง โขน ศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากพราหมณ์-ฮินดู มีการแสดงละคร หนังใหญ่และหุ่นกระบอก แบบไทย จัดให้มี จี๊ ซึ่งเป็นการแสดงแบบจีน ทั้งยังมีการละเล่น เช่น มอญรำกายกรรมของชาวยวน สะท้อนให้เห็นถึงความเปิดกว้างทางวัฒนธรรมและการเป็นพหุวัฒนธรรมของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ของการจัดการความตาย สืบเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 (ค.ศ. 2008) ก็ปรากฏให้เห็นว่ามีการแสดงของวงดุริยางค์สากลและวงซิมโฟนีออเคสตราแบบตะวันตกร่วมด้วย ในปี พ.ศ. 2017 (ค.ศ. 2017) นอกจากจะมีการแสดงนาฏศิลป์ตามโบราณราชประเพณีแล้ว ยังจัดให้มีการแสดง มโนราห์บัลเลต์ ซึ่งเป็นการผสมผสานการแสดงมโนราห์ทางภาคใต้ของไทยกับการแสดงบัลเลต์ในแบบสากล ในภาคเหนือก็มีหลักฐานการปลงศพชนชั้นสูง มีการทำ “ปราสาทศพ” ตกแต่งอย่างสวยงามอลังการ อันเป็นการผสมผสานความเชื่อแบบล้านนา-สยาม ที่ได้รับอิทธิพลจากเขมรและพม่าอีกทอดหนึ่ง มีขบวนแห่พาทยฆ้อง (พาทยกลานนา) การเปดวงไฟ หมากแกว มีการจัดแข่งขันชกมวย ชนไก่ เล่นกล เป็นต้น

ในหมู่บ้านทั่วไป พบการละเล่นหรืองานดนตรี เช่น การประโคมปี่พาทย์และการเล่นจำอวดสวดศพของภาคกลางที่พบหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยา ซึ่งเป็นการละเล่นล้อเลียนการสวดพระอภิธรรมศพโดยเน้นไปที่การสวดธรรมะ สวดเล่าเรื่องอย่างตลกคคะนองเพื่อสร้างความขบขัน (Kittipong Junsamut, Chanai Vannalee, and Niwat Sukprasirt 2017) การเล่นรำสวดหรือ สวดคฤหัสถ์ ในแถบภาคตะวันออก เช่น จันทบุรี (Ronachai Rattanasettha 2016) การทำงานเรือดี่ของภาคอีสาน โดยจะทำการละเล่นสนุกสนาน เช่น หมากเก็บ และไฟ เจ้าของบ้านก็ทำอาหารเลี้ยงดูให้อิ่มหน้าสำราญ (Silpawattanatham Editorial Team 2023) ซึ่งการละเล่นจะเกิดขึ้นในระหว่างวันที่มีการตั้งศพไว้ โดยมีสาเหตุเพื่อการอยู่เป็นเพื่อนของเจ้าบ้านระหว่างการจัดศพ หรือเป็นการเผาศพไม่ให้เกิดเหตุลักษณะโศกหรือเหตุร้าย เป็นต้น

นัยสำคัญของรากฐานการจัดการความตายของไทยนี้มีความโดดเด่นเป็นอย่างมากเนื่องจากชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบของความเป็น “สันตนาการ” ในพิธีกรรมงานศพ และชี้ให้เห็นถึงฐานโลกทัศน์ของวิถีสานศพของไทยที่ไม่ถูกจำกัดอยู่ที่ความโศกเศร้า หากแต่เป็นนัยยะของการที่ชุมชนใช้เครื่องมือทางวัฒนธรรมและการทำกิจกรรมร่วมกันในการเยียวยาผู้ที่สูญเสีย และเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการเปลี่ยนให้ “ความตาย” เป็นเรื่องของสาธารณะที่เปิดกว้าง ไม่ปกปิดและยินดีต้อนรับทุกคน

ในส่วนถัดไป ผู้เขียนจะให้ภาพการจัดการความตายในสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะในบริบทของกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของไทย กรุงเทพฯ เปรียบเสมือนตัวแทนของความเป็นสมัยใหม่ที่จะกลายเป็นจุดตั้งต้นหรือผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การพิจารณาปฏิสัมพันธ์ที่

คนเมืองมีต่อความตายจะช่วยให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ความตายตั้งแต่อดีต

การตาย ความตาย และการจัดการร่างสมัยใหม่: บทบาทของการแพทย์และวัด

แม้ว่าภาพของการจัดการเรื่องตายของสยามจะแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมแบบรวมหมู่ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า การเข้ามาของแนวคิดการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง การทำให้เป็นอุตสาหกรรม การพัฒนาของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในระดับสากล และการทำให้เป็นเมือง ก็เป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้รูปแบบการจัดการความตายของกรุงเทพฯเปลี่ยนแปลงไป แม้ว่าจะยังคงแบบแผนเดิมอยู่ แต่ศาสนาและการแพทย์ก็ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งในช่วงการตาย ความตาย และการจัดการหลังความตาย อีกทั้งในงานของ ภาวีกา ศรีรัตนบัลล์ (2019; 2021; 2023) ยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า ความตายในสังคมไทยเป็นผลลัพธ์จากปัจจัยทางสังคมอันสลับซับซ้อน นอกเหนือจากการยึดความตายตามคุณค่าของสังคมสมัยใหม่แล้ว ยังเป็นผลมาจากระบบคุณค่าที่ปัจเจกยึดถือ ความเหลื่อมล้ำ โครงสร้างทางสังคม และผลพวงของเทคโนโลยี

ในจุดนี้เอง ที่ภูมิทัศน์ความตายของสังคมไทยเริ่มเชื่อมเข้าเป็นส่วนหนึ่งกับกระแสความตายของสากล ทั้งแนวคิดสังคมปฏิเสธความตายที่เกิดขึ้นจากแนวคิดความเป็นสมัยใหม่ที่ปรากฏให้เห็นในรูปแบบของความก้าวหน้าทางการแพทย์ การมองความตายในเชิงปริมาณ และค่านิยมของสังคมในการพึงพิงหรือฝากความหวังไว้กับการแพทย์

บริบทของการตาย (dying) ในสังคมเมืองของไทย การแพทย์เข้ามามีบทบาทอย่างชัดเจนเห็นได้จากสัดส่วนบุคลากรทางการแพทย์ในกรุงเทพฯ จากสถิติ ปี ค.ศ. 2022 ที่ผ่านมามีจำนวนเจ้าหน้าที่ทางการแพทย์จำนวน 10,595 คน ในขณะที่ในปี ค.ศ. 2023 กรุงเทพฯ มีประชากรตามทะเบียนราษฎรอยู่ที่ 5,476,145 คน ไม่นับประชากรแฝงอีก 2,753,400 คน สัดส่วนแพทย์ในกรุงเทพฯจึงคิดเป็น 1 ใน 3 ของจำนวนแพทย์ทั้งหมดทั่วประเทศ และนอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้เสียชีวิตในโรงพยาบาลกว่าร้อยละ 28 ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา (ปี ค.ศ. 1998-2021) (Strategy and Planning Division, Ministry of Public Health 2022; 2020) ยังสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการและทรัพยากรทางการแพทย์ที่กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ (Office of The Permanent Secretary, Ministry of Public Health and Statistical Forecasting Division, National Statistical Office 2022) และจากข้อสังเกตของ ภาวีกา ศรีรัตนบัลล์ ที่ผ่านมามีพบว่าไม่เพียงแต่จำนวนบุคลากรทางการแพทย์และสถิติการตายในโรงพยาบาลเท่านั้น สถิติอายุขัยเฉลี่ยและการคาดการณ์อายุขัยของประชากรที่เพิ่มขึ้นก็เป็นอีกหนึ่งตัวชี้วัดที่สำคัญ รวมถึงการเข้าถึงบริการทางการแพทย์และความต้องการในการรักษาโรคร้ายแรงก็เป็นอีกหนึ่งมิติที่ควรพิจารณาเช่นกัน

ในด้านของการตาย (death) และการจัดการหลังความตาย (disposal) เมื่อจบชีวิตลง ผู้มีบทบาทสำคัญจะเป็นใครไม่ได้เลยนอกจากรัฐ แพทย์ และศาสนา เห็นได้จากขั้นตอนการจัดการกับผู้เสียชีวิตไม่ว่าในหรือนอกโรงพยาบาล ที่กำหนดให้สิ่งแรกที่ต้องกระทำ คือ การแจ้งตายเพื่อออกใบมรณบัตร หรือหากเป็นการตายผิดธรรมชาติต้องมีการสอบสวนชันสูตรพลิกศพเพื่อรับรองการตาย แล้วจึงออกใบมรณบัตร เมื่อสิ้นสุดการดำเนินการกับรัฐแล้ว ร่างของผู้เสียชีวิต

จะถูกส่งต่อให้ผู้มีบทบาทต่อไป คือ องค์กรศาสนาเพื่อจัดพิธีศพ โดยโบมรณบัตรเป็นหลักฐานสำคัญในการประกอบพิธีศพและนิติกรรมต่าง ๆ (Foundation for Good Governance on Medicine 2021) เป็นเรื่องยากแล้วที่จะพบการจัดการศพที่บ้านด้วยครอบครัวหรือชุมชนเองในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะชาวพุทธ มีเพียงในกลุ่มชาวมุสลิมเท่านั้นที่ยังพบเห็นว่ามีผู้นำชุมชนและครอบครัวเป็นส่วนสำคัญในการจัดการร่าง

บทบาทขององค์กรพุทธศาสนา ซึ่งก็คือ วัด มีความสำคัญเนื่องจากเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยมาอย่างยาวนาน และการสถาปนาความเป็นสถาบันของวัดก็เติบโตขึ้นพร้อม ๆ กับแนวคิดสมัยใหม่เช่นกัน เดิมพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ปฏิบัติธรรมจะแสวงหาพื้นที่สงบ หลีกหนีจากทางโลกสู่ป่า แต่ในภายหลังศาสนิกชนที่มีความศรัทธาได้ร่วมกันสร้างอาคารและพื้นที่เพื่อให้เป็นที่ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ มุ่งประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเป็นหลัก (PhrakhruChayapattanathorn 2022) และในภายหลังไม่เพียงแต่วัดจะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในฐานะของศาสนสถานเท่านั้น ด้วยการปฏิรูปวงการสงฆ์ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ส่งผลให้มีการรวมอำนาจสู่ศูนย์กลางอย่างเป็นระบบ มีการควบคุมดูแลและปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมาย คือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองและสงฆ์ ร.ศ.112 (พ.ศ. 2445 หรือ ค.ศ. 1902) วัดจึงกลายเป็นสถาบันทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่เชื่อมโยงการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นสถาบันการศึกษาที่สำคัญทั้งทางโลกและทางธรรม คือมีการสอนอ่านเขียน เลขคณิต และวิชาชีพ มีบทบาทในด้านการพัฒนาและการสงเคราะห์ชุมชน เช่น การเปิดพื้นที่ให้มีการค้าขาย หรือเปิดให้ใช้พื้นที่เพื่อการบริการด้านสุขภาพและสาธารณสุข อีกทั้งยังมีบทบาทด้านการเมืองการปกครองอีกด้วย เช่น การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรือการเป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อจัดกิจกรรมทางการเมืองของรัฐ เช่น ตั้งหน่วยเลือกตั้ง หรือเป็นสถานที่จัดงานวัดและตลาดในวันเทศกาลสำคัญ เป็นต้น (Rapeepathana Bhasabutra 2020)

จะพบว่า “วัด” เป็นสถาบันทางสังคมที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของไทยตั้งแต่เกิดจนตายและมีขั้นตอนการสถาปนาความเป็นสถาบันขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาประเทศ มีคำที่ใช้เรียกคือ “บวร” สถาบันทางสังคม 3 เสาหลัก ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน โดยเมื่อมองภาพวัดพุทธในกรุงเทพฯ จะพบว่ามีจำนวนทั้งสิ้น 454 แห่ง (Policy and Planning Division, Urban Planning Office, Bangkok. 2017) จากการสำรวจของสำนักอนามัยสิ่งแวดล้อมในปี ค.ศ. 2018 พบว่า ร้อยละ 80 ของวัดไทยทั่วประเทศมีเตาเผาศพ (Preyanit Maijaroensri 2018) โดยวิถีการจัดงานศพในกรุงเทพฯ จะเริ่มต้นด้วยการที่ญาติติดต่อกับวัดที่อยู่ใกล้เคียงหรือวัดที่ครอบครัวรู้จักคุ้นเคย เพื่อประสานความสะดวกของวัด เมื่อได้วัดที่ต้องการแล้วก็ต้องซื้อโลงบรรจุศพ จัดหาดอกไม้ประดับหน้าศพและศาลาพิธี เตรียมประกาศงานศพ เตรียมอาหารและของชำร่วยเพื่อรับรองแขก เตรียมหนังสืองานศพและพวงหรีด ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายและแบบแผนปฏิบัติในการจัดงานศพทางสังคมทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังมีขั้นตอนประเพณีและการประกอบพิธีกรรมที่จำเป็นในการจัดการร่าง (ศพ) ได้แก่ การฉีดยาและการแต่งตัวศพ การจัดเตรียมพิธีรดน้ำ การเตรียมของประกอบการสวดพระอภิธรรม หรือหากเป็นกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนก็ต้องมีการเตรียมมงเต็ก หรือเชิญพระจีนเข้ามาทำพิธีแบบจีนในวัดด้วย เป็นต้น ซึ่งขั้นตอนและค่าใช้จ่ายอีกประการเหล่านี้ญาติและครอบครัวสามารถจัดเตรียมเองได้ หรือโดยทั่วไปแล้วมักจะขอ

คำแนะนำจากวัด หรือ “ใช้บริการ” ของวัดนั้น ๆ เองก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่วัดจะมีบริการเหล่านี้จัดไว้ให้แก่ผู้ที่ต้องการ

จะพบว่า “วัด” เข้ามามีบทบาทเปรียบเป็นจุดหมายแรกของการจัดการหลังความตาย ในการประกอบพิธีฌาปนกิจครั้งหนึ่ง วัดจะทำหน้าที่ใน 4 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ (1) การเคลื่อนย้ายศพและเตรียมศาลาตั้งศพ (2) การจัดงานบำเพ็ญกุศลและการสวดพระอภิธรรม (3) การทำพิธีฌาปนกิจ และ (4) การเก็บอัฐิลอยอังคาร โดยการประกอบพิธีศพจะมีค่าใช้จ่ายแตกต่างกันไปตามแต่วัด โดยมีการประมาณการไว้ที่ราคา 40,000 บาทขึ้นไป (Foundation for Good Governance on Medicine 2021) และในการจัดพิธีศพครั้งหนึ่ง วัดจะทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำช่วยเหลือให้ญาติสามารถประกอบพิธีศพได้อย่างถูกต้องตามวิถีปฏิบัติ

แต่อย่างไรก็ตาม ประการหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับบทบาทของวัด คือ ลักษณะการใช้พื้นที่วัดในการเรียนรู้เรื่องตาย งานของ ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ (2023) ชี้ให้เห็นว่า วัด เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้เรื่องตาย ซึ่งไม่ใช่การกล่าวถึงบทบาทในการยึดเหนี่ยวจิตใจหรือเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาในเชิงนามธรรมเท่านั้น แต่ในเชิงรูปธรรม หรือกายภาพเอง “พื้นที่วัด” เป็นพื้นที่ที่เปิดให้ชุมชนได้ใกล้ชิดคุ้นเคยกับความตาย เช่น การเป็นที่จัดการศพ การมีป่าช้า มีโกศ หรือการเก็บอัฐิในกำแพงวัด รวมถึงการมีภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังที่ทำให้ชุมชนสามารถเข้าไปเรียนรู้ได้ นอกจากนี้ ยังเป็นพื้นที่ทางสังคมที่บรรจุเรื่องเล่าเกี่ยวกับผีสงหรือวิญญาณ ในบางวัดจัดพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องตายโดยตรง เช่น การสร้างเมืองนรกจำลอง ให้ประชาชนได้เที่ยวชมกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีวิวในหลาย และเป็นพื้นที่สาธารณะที่เปิดให้ปัจเจกสามารถมาทำกิจกรรมทางศาสนาเพื่อหาที่พึ่งทางใจ หรือเข้ามาสัมผัสบรรยากาศของความสงบและความขลังเพื่อเยียวยาจิตใจจากความวุ่นวาย เป็นต้น

บทบาทของการแพทย์ต่อการตาย และบทบาทของวัดต่อการจัดการหลังความตายข้างต้น ชี้ให้เห็นถึงภูมิทัศน์ความตายของไทยที่เปลี่ยนแปลงไปอีกระดับตามวิวัฒนาการของสังคม และการก้าวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ จึงอาจกล่าวได้ว่า สถาบันการแพทย์เข้ามาพร้อมกับแนวคิดการยึดอายุยื้อชีวิต หรือทำอะไรให้อายุยืน ผู้คนมุ่งหมายที่จะเอาชนะความแก่ โรคร้าย และความตาย สอดคล้องกับแนวคิดแพทยานูวัตร์ (medicalization) อันเป็นปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้เกิดสังคมปฏิเสธความตาย

ในอีกด้านหนึ่ง สถาบันทางศาสนาก็เข้ามามีบทบาทควบคู่กัน ปรากฏการณ์ที่เด่นชัดที่สุดคือ สังคมสมัยใหม่สละอำนาจในการทำพิธีกรรมเพื่อจัดการหลังความตายให้สถาบันศาสนาเป็นผู้แนะนำเราอย่างไร้ข้อกังขา หรือแม้กระทั่งการเกิดขึ้นของบริการจัดงานศพครบวงจรที่เข้ามารองรับความไม่รู้ของสังคมในการจัดพิธีกรรม ปรากฏการณ์เหล่านี้ดูจะสะท้อนความเป็นสังคมปฏิเสธความตายที่เกิดขึ้นที่ไทยไม่ต่างไปจากประเทศอื่น ๆ ในโลกสมัยใหม่ แต่แม้ว่าวาทหนึ่งสังคมไทยจะเชื่อมต่อเข้ากับความตายสากลอย่างยิ่งยวด แต่ภูมิทัศน์ความตายของไไทยนั้นไม่หยุดนิ่ง ย้อนกลับไปยังแนวคิดของ Tony Walter (2020) ที่ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่แตกต่างของท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ ซึ่งล้วนส่งผลต่อการประกอบสร้างความหมายและการจัดการต่อความตายที่มีลักษณะเฉพาะตัวทั้งสิ้น การละลายบริบทท้องถิ่นและปัจจัยทางประวัติศาสตร์ แล้วมุ่งสู่

การศึกษาความตายสากลในบริบทโลกาภิวัตน์สมัยใหม่ล้นหลามด้วยแวนทฤษฎีตะวันตกแบบเดิม จะยิ่งทำให้เราถอยห่างจากการทำความเข้าใจความตายในพื้นที่ที่ใกล้ตัวเรามากยิ่งขึ้น

ในส่วนถัดไปจะกล่าวถึงสัญญาณของการเปลี่ยนแปลงจากภาพของความตายสากล สู่กลไกของท้องถิ่นที่มีคุณลักษณะเฉพาะ ตามที่ได้บททวนรากฐานทางวัฒนธรรมของการจัดการความตายของไทยไป กล่าวคือ ความยืดหยุ่นเปิดกว้างจากความเป็นพหุวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมต่อความตายอย่างเห็นได้จากปฏิบัติการที่มีต่อความตายตั้งแต่อดีต เมื่อความเป็นสมัยใหม่อย่างสถาบันการแพทย์และศาสนาเข้ามาช่วงชิงพื้นที่การจัดการความตาย แต่ด้วยปัจจัยทางวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานสำคัญนี้เอง ทำให้สังคมไทยยังคงเกิดพื้นที่ของการถกเถียงต่อรองและตั้งคำถาม ว่าสังคมไทยเป็นสังคมปฏิเสธความตายจริงหรือไม่? และการแพทย์แบบยึดอายุยื้อชีวิตกับสถาบันศาสนาตอบโจทย์การจัดการความตายของสังคมจริงแล้วหรือไม่?

สัญญาณการเปลี่ยนแปลง The changing signals

เป็นไปได้หรือไม่ว่า แม้สังคมไทยจะกลายเป็นสังคมปฏิเสธความตายอยู่ช่วงหนึ่งตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา แต่ด้วยรากฐานภูมิทัศน์การตายของไทยที่บททวนไปข้างต้นได้แก่ ความเป็นพลวัตของการจัดการความตาย และการแฝงไว้ด้วยมิติของความเป็นสังคมผ่านกิจกรรมแบบรวมหมู่ เป็นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนเรื่องการตายดีในสังคม

เห็นได้จาก แม้ในบริบทภาพใหญ่การแพทย์จะเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการจัดการความตาย แต่ในไทยเองก็มีความพยายามในการขับเคลื่อนเพื่อการตายดี (death positive movement) ได้แก่ การขับเคลื่อนให้เกิดมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2550 (ค.ศ. 2007) (2007) ที่กำหนดให้มีการทำหนังสือแสดงเจตนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

“มาตรา 12 บุคคลมีสิทธิทำหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไป เพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิตตน หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วยได้ การดำเนินการตามหนังสือแสดงเจตนาตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง เมื่อผู้ประกอบการวิชาชีพด้านสาธารณสุขได้ปฏิบัติตามเจตนาของบุคคลตามวรรคหนึ่งแล้ว มิให้ถือว่ากระทำความผิดและให้พ้นจากความรับผิดทั้งปวง”

โดยมาตรา 12 เป็นจุดเริ่มต้นอันเป็นหมุดหมายสำคัญของสังคมไทยในการตั้งคำถามต่อความตายสมัยใหม่ (modern death) ที่ไทยกำลังเผชิญอยู่ ส่งผลให้เกิดการสื่อสารและขับเคลื่อนประเด็นการดูแลแบบประคับประคอง (palliative care) การดูแลระยะท้าย (hospice) และชุมชนกรุณา (compassionate community) ที่จะเข้ามาเป็นตัวแสดงสำคัญในการขับเคลื่อนประเด็นความตายในสังคม

จะพบว่า เมื่อจัดแจงองค์ประกอบของบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการจัดการความตายของไทยที่ผ่านมาสามารถกล่าวได้ว่า ภูมิทัศน์ความตายไม่สามารถแยกขาดออกจากพัฒนาการทางสังคมสากลที่ลื้อไปกับความเป็นสมัยใหม่ได้ แต่ภูมิทัศน์ความตายของวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ สามารถแยกขาดออกจากกันผ่านโลกทัศน์ ประสบการณ์ ความเชื่อ และปัจจัยอันหลากหลายที่นำไปสู่

การตีความและพัฒนาแนวทางในการจัดการความตายของตนได้ ส่วนนี้ยืนยันกรอบการศึกษาวิธีการตายของ Tony Walter แต่ภาพที่ยังขาดหายไปจากงานของ Walter คือการขยี้ให้เห็นความเฉพาะในการจัดการและกล่อมเกลารื่องตายของแต่ละสังคม ในส่วนถัดไปของบทความอันเป็นที่มาของบทความชิ้นนี้ คือการพิจารณาการเกิดขึ้นของกิจกรรมสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องตาย หรือเอาความตายมาเป็นแกนหลักของการประกอบกิจกรรมในกรุงเทพฯ ซึ่งผู้เขียนมองว่า เป็นการขับเคลื่อนคุณค่าหรือความหมายที่สังคมมีต่อความตายด้วยกลไกเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นอย่างมาก

- ส่วนที่ 2 -

สำรวจภูมิทัศน์ความตายใหม่ กรณีศึกษากรุงเทพฯ: ความเป็นดิจิทัล, ศิลปะ และกิจกรรมสันตนาการ

จากการทบทวนภูมิทัศน์และวิถีความตายของไทยข้างต้น จะพบว่าแท้จริงแล้วสังคมไทยไม่เคยมองว่าความตายเป็นเรื่องต้องห้าม หรือเป็นเรื่องที่ต้องปกปิดให้มืดซิด ในทางกลับกันสังคมไทยเปิดกว้างต่อวิถีในการจัดการความตาย และมีกลไกที่สะท้อนให้เห็นว่า การตายของปัจเจกเป็นเรื่องที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้ และเปิดให้สังคมเข้าไปเรียนรู้เรื่องตายอย่างหลากหลาย เช่น การเข้าไปมีส่วนในงานศพ การเข้าร่วมกิจกรรมหรือมหรสพในงาน การมีการละเล่นในงานศพ หรือการสร้างสรรค์พื้นที่ของวัดในการเรียนรู้เรื่องตาย เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ฐานทางวัฒนธรรมทั้ง 2 ข้อจะยังคงอยู่ แต่กลไกในการจัดการเพื่อเรียนรู้เรื่องตายย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไป ข้อถกเถียงที่ว่าสังคมสมัยใหม่เป็นสังคมปฏิเสธความตายด้วยภาพของการที่ประชากรอายุยืนขึ้น มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ช่วยให้ชีวิตยืนยาวขึ้น ความเป็นปัจเจกและระบบทุนนิยมในการจัดการความตายที่ผลักดันให้คนในสังคมขาดอำนาจในการจัดแจงการตายของตนนั้น ยังคงดำรงอยู่อย่างปฏิเสธไม่ได้เมื่อมองภาพเชิงโครงสร้าง แต่ขณะเดียวกัน สังคมและวัฒนธรรมมีสีสันและพลวัตมากกว่าแค่การถูกจำกัดอยู่ภายใต้โครงสร้างแห่งความเป็นสมัยใหม่ที่แสนน่าเบื่อ เพราะขณะเดียวกัน สังคมไทยก็โอบรับการเข้ามาของตัวแสดงใหม่ด้วยเช่นกัน ได้แก่ ความเป็นดิจิทัล งานศิลปะ หรือความต้องการมีส่วนร่วมตกิจกรรมที่สะท้อนคุณค่าตามสมัยนิยมที่มักเป็นส่วนผสมระหว่างทุนนิยมกับความเป็นปัจเจกนิยม รูปแบบการเรียนรู้เรื่องตายลักษณะใหม่ที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ นี้ เป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ ในด้านหนึ่ง ผู้เขียนมีสมมติฐานว่า การเกิดขึ้นของกิจกรรมที่เอาความตายเป็นเรื่องเล่าหลักนี้ มีฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะของสังคมไทยอันโดดเด่น คือ *การรับมือนับกับความตายอย่างเปิดกว้างและเรียกร้องการมีส่วนร่วม* แต่อีกด้านหนึ่ง ด้วยบริบททางสังคมเมืองที่มีความเฉพาะตัวตามยุคสมัย อันได้แก่ ความเป็นปัจเจกนิยมสูง สภาวะดิจิทัล ความเป็นสังคมสูงวัย และกระแสของการไม่นับถือศาสนา (atheist) ที่รวมถึง การแยกอำนาจของศาสนาออกจากรัฐ (secularization) และการให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณของตัวปัจเจกเอง (Spiritual But Not Religious: SBNR) เหล่านี้ ส่งผลให้เกิด “มรณิจกรรม” หรือ Deathivity ที่รวมมาจากคำว่า “death” และ “activity” ซึ่งเป็เป็นปรากฏการณ์ที่ควรถอดบทเรียนว่ากำลังจะ

นำพาวิถีการจัดการความตายของไทยไปในรูปแบบใด การเกิดขึ้นของกิจกรรมเหล่านี้ก็อาจจะ
เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนภูมิทัศน์ความตายของไทยก็อาจจะเป็นได้

มรณิจกรรม หรือ Deathivity คืออะไร?

มรณิจกรรม หรือ เดธวิทิตี (deathivity) ในบทความนี้ ผู้เขียนสร้างขึ้นเพื่อใช้อธิบาย
ปรากฏการณ์ของการนำความตาย หรือ แนวคิดเรื่องความตาย โดยที่ไม่มีการจัดการความตาย
จริงเกิดขึ้นมาใช้เป็นแกนหลักของเรื่องเล่า (theme) หรือจุดดึงดูด/จุดขาย ของการจัดกิจกรรม
หนึ่ง ๆ ซึ่งคำว่า “กิจกรรม (activity)” ในที่นี้ ผู้เขียนให้นิยามว่า คือ “กลไกทางสังคมที่ผู้คน
รวมกลุ่มกันทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน ภายใต้แบบแผนหรือการบริหารจัดการให้เกิดขึ้นอย่างไม่
ถาวร โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การทำให้เกิดหรือการใช้ประสบการณ์ทางสังคมที่ต้องมีการ
รวมกลุ่มเพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายที่ต้องการ อาจเป็นได้ทั้งเป้าหมายเพื่อการผ่อนคลาย การ
เสริมสร้างร่างกาย การสร้างเครือข่าย การได้มาซึ่งความรู้ หรือการสร้างความหมายเชิง
สัญลักษณ์ เป็นต้น”

นอกเหนือจากคำนิยามดังกล่าว คำว่า “กิจกรรม (activity)” มักจะถูกพบเป็นส่วนหนึ่ง
ของแนวคิดที่ใหญ่กว่า เช่น คำว่า “วัฒนธรรม (culture)” และ “วัฒนธรรมร่วมสมัย (popular
culture)” หรือ ในการศึกษาทางมานุษยวิทยา คำว่ากิจกรรมก็อาจเชื่อมโยงกับแบบแผน
ประเพณีหรือปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม ในทางสังคมวิทยา เช่น สังคมวิทยาการพักผ่อน
(sociology of leisure) คำว่า “กิจกรรม (activity)” ก็ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้อธิบายกลไกของการ
รวมกลุ่มเพื่อตอบสนองต่อการพักผ่อน ยกตัวอย่างเช่น การดูภาพยนตร์ การเล่นเกม
การทำงานอดิเรกร่วมกัน เป็นต้น

จะพบว่า คำว่า “กิจกรรม (activity)” สามารถสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของสังคมในมุม
กว้าง ตั้งแต่ปัจเจกจนถึงโครงสร้างในหลายมิติ คำว่า “กิจกรรม (activity)” จึงเป็นกลไกทาง
สังคมลักษณะหนึ่งที่มีความหมายในตัวของมันเอง มีการเกิดขึ้นของกิจกรรมและมีผลลัพธ์ที่
สังคมต้องการสร้างให้เกิดจากกิจกรรม การศึกษากิจกรรมในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของการมี
ปฏิสัมพันธ์ในสังคมจึงมีความน่าสนใจในฐานะของความจริงทางสังคมที่เกิดขึ้น ประกอบกับการ
พยายามตั้งต้นศึกษาการประกอบสร้างความหมายความตายผ่านแนวคิดทฤษฎีที่ชักชวนให้
หลายการตั้งต้นด้วยความจริงเพียงหนึ่งเดียวของผู้วิจัย ความไม่ถาวรของกิจกรรมจึงเป็นสนาม
และหน่วยของการศึกษาหนึ่งที่ท้าทายและสะท้อนแนวทางการศึกษาความตายในสังคมสมัยใหม่
ได้เป็นอย่างดี

ส่วนถัดไป ผู้เขียนจะอธิบายให้ภาพลักษณะของเดธวิทิตีที่พบว่า เกิดขึ้นโดดเด่นใน
กรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นพื้นที่เมืองหลวงของไทย และเป็นภาพแทนของความเป็นสมัยใหม่ อีกทั้ง
ทั้งยังไม่พบกิจกรรมลักษณะนี้ในพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ แม้ว่า เมื่อพิจารณาจากรากทางวัฒนธรรม
ของเราแล้ว คำว่า “เดธวิทิตี (deathivity)” จะสามารถนำมาใช้กับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง
ตายแบบดั้งเดิมได้ เช่น การฟังสวดศพ การละเล่นต่าง ๆ ที่เชื่อเชิญให้เชื่อว่าปรากฏมีวิญญาณ
เช่น การละเล่นผีลอบ หรือการพิจารณาสุกัมมัฏฐาน (พิจารณาศพ) หรือหากตีความในแบบ
กว้าง เป็นต้น ขั้นตอนพิธีกรรมงานศพที่เรียกร้องให้ผู้คนมาร่วมปฏิบัติตามแบบแผนประเพณี ก็

สามารถนับเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มีต่อความตายได้เช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า “เดธทิวิตี (deathivity)” ที่ผู้เขียนเลือกใช้เป็นศัพท์ภาษาอังกฤษนั้น เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายแบบดั้งเดิมนั้นได้เปลี่ยนรูปโฉมไปแล้ว ในรูปแบบที่ต่างออกไปจากกิจกรรมแบบดั้งเดิม และเมื่อพยายามแปลเป็นภาษาไทย จึงได้คำว่า “มรณิจกรรม (deathivity)” แต่อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมองว่า ยังมีคำที่อธิบายปรากฏการณ์นี้ได้อีก คือคำว่า “อาลัยทนาการ” อันเป็นการรวมกันระหว่างคำว่า “อาลัย” และ “สันทนาการ” ก็ค่อนข้างเป็นการแปลความที่ตรงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอีกคำหนึ่ง

เดธทิวิตี (Deathivity) ที่ปรากฏในงานชิ้นนี้ คือกิจกรรมสมัยใหม่ที่พบว่า มีความนิยมในสื่อสังคมออนไลน์ โดยดูจากความสนใจของสาธารณะ และมีการโปรโมทเชิญชวนแล้วมีการส่งต่อ (แชร์) บนพื้นที่ออนไลน์ เป็นกิจกรรมที่หลุดจากกรอบคิดทางศาสนา แต่อาศัยงานอาร์ต งานศิลปะ และกิจกรรมรูปแบบใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ทางอารมณ์และคำถามร่วมของสังคม (ที่อาจไม่ใช่ประเด็นเรื่องตายโดยตรง) เช่น การตั้งคำถามต่อความเท่าเทียมทางเพศ และการตั้งคำถามต่อการจัดการพื้นที่เมือง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเป็นกิจกรรมที่ประยุกต์เอาเทคโนโลยีเข้ามาร่วมสร้างประสบการณ์ใหม่ ดังที่แจกแจงให้เห็นตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 ความแตกต่างของกิจกรรมเรื่องตายแบบดั้งเดิมกับเดธทิวิตี

	กิจกรรมเรื่องตายแบบดั้งเดิม	เดธทิวิตี (Deathivity) หรือ อาลัยทนาการ
เป้าหมาย	- เกิดขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมงานศพและการจัดการกับความตาย เมื่อมีความตายเกิดขึ้นจริง	- เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความสนใจในประเด็นเรื่องความตาย โดยความตายไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจริง แต่อาจตอบโจทย์เชิงปัจเจก เช่น การรู้สึกสูญเสียตัวตน ความรู้สึกหลงทาง โดดเดี่ยว การไร้จุดหมาย การเผชิญกับการสูญเสีย หรือ การสงสัยใคร่รู้ในสิ่งที่ไม่สามารถหาคำตอบได้ ความสงสัยในศาสนา หรือการพยายามหาที่ยึดเหนี่ยวใหม่ในสังคม เป็นต้น
ประเภท	- ขั้นตอนประเพณีงานศพ - มหรสพ หรือกิจกรรมรื่นเริงในงานศพ - การละเล่นต่าง ๆ ที่เชื่อเชิญให้เชื่อว่าปรากฏผู้มีวิญญูญาณ เป็นต้น - การพิจารณาสุกัมมัฏฐาน (พิจารณาศพ) การทำมรณานุสติ การทดลองนอนในโลงศพ - อื่น ๆ เป็นต้น	- การจัดแสดงงานศิลปะ Mortalverse AR - กิจกรรมเดินสำรวจสุสาน - คาเฟ่มรณานุสติ - การจัดเทศกาลความตาย (death festival) - กิจกรรม Last photo - กิจกรรม 30 seconds before death

กิจกรรมเรื่องตายแบบดั้งเดิม		เดธทิวตี้ (Deathivity) หรือ อาสัณูทนการ	
ความแตกต่าง	<ul style="list-style-type: none"> - เกิดขึ้นในพื้นที่และเวลาของความตายเท่านั้น เช่น วัด หรืองานศพ เป็นต้น - เป็นกิจกรรมที่ยึดโยงกับกรอบแนวคิดทางศาสนา ความเชื่อ หรือคำสอน - เป็นแบบแผน มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน - มีการประยุกต์นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในเชิงเครื่องมือประกอบกิจกรรม - ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การสร้างผลกระทบบนพื้นที่ดิจิทัล 		<ul style="list-style-type: none"> - ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นในพื้นที่และเวลาของความตายเท่านั้น - มีความนิยมในสื่อสังคมออนไลน์ สามารถส่งต่อหรือถูกสร้างขึ้นเพื่อสื่อสารในพื้นที่ออนไลน์ได้ - เป็นกิจกรรมที่อาศัยงานอาร์ต งานศิลปะ และกิจกรรมรูปแบบใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ทางอารมณ์และคำถามร่วมของสังคม (ที่อาจไม่ใช่ประเด็นเรื่องตายโดยตรง) เช่น การตั้งคำถามต่อความเท่าเทียมทางเพศ และการตั้งคำถามต่อการจัดการพื้นที่เมือง เป็นต้น - เป็นกิจกรรมที่ประยุกต์เอาเทคโนโลยีเข้ามาร่วมสร้างประสบการณ์ใหม่ - สามารถตอบโจทย์ความสุข รื่นรมย์ หรืออารมณ์ด้านอื่น ๆ

จากการแจกแจงความแตกต่างระหว่างกิจกรรมเรื่องตายแบบดั้งเดิมกับเดธทิวตี้ พบว่าปรากฏการณ์เดธทิวตี้มีความน่าสนใจ การสำรวจการเกิดขึ้นของกิจกรรมเหล่านี้จะให้ภาพการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ความตายของสังคมไทย โดยจะสำรวจด้วยการจัดกลุ่มกิจกรรมออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ (1) **กิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ความตายดั้งเดิม** ได้แก่ การจัดแสดงงานศิลปะ Mortalverse AR, กิจกรรมเดินสำรวจสุสาน และ (2) **กิจกรรมที่สร้างพื้นที่ความตายขึ้นใหม่** ได้แก่ คาเฟ่รณานุสติ, การจัดเทศกาลความตาย (death festival), การจัดกิจกรรม 30 seconds before death และ การจัดกิจกรรม Last photo โดยการสำรวจกิจกรรมดังกล่าว มีทั้งที่เป็นประสบการณ์ของผู้เขียนโดยตรงทั้งในฐานะผู้จัดและผู้เข้าร่วม รวมถึงเป็นการเก็บข้อมูลจากผู้ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมและการสัมภาษณ์ผู้จัด เนื่องจากผู้เขียนพลาดโอกาสในการเข้าร่วมเพราะมีความสนใจจำนวนมาก

กิจกรรมรูปแบบที่ 1 กิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ความตายดั้งเดิม การจัดแสดงงานศิลปะ Mortalverse AR

Mortalverse Augmented Reality (AR) หรือ อัสัณูจักรวาล คือ งานศิลปะที่จัดแสดงเป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลบางกอกอาร์ตเบียนนาเล่ (Bangkok Art Biennale) ณ พระบรมธาตุมหาเจดีย์ วัดประยูรวงศาวาส โดยใช้พื้นที่ระเบียงรอบพระบรมธาตุฯ ซึ่งเป็นกำแพงบรรจุ

อัฐิผู้เสียชีวิตเป็นพื้นที่ในการจัดแสดงประติมากรรมหน้าตาเรียงบ่งาย จำนวน 5 ชั้น งานประติมากรรมทั้ง 5 เป็นการเล่าเรื่องตามคำสอนในพุทธศาสนา และนับเป็นครั้งแรกของการผสมผสานเทคโนโลยีความจริงเสริม (Augmented Reality) เข้ากับประติมากรรมแบบสามมิติ รวมถึงการใช้ภาพเคลื่อนไหวและการออกแบบเสียงดนตรี เมื่อผู้เข้าชมยกโทรศัพท์ขึ้นมาสแกนตัวประติมากรรม ภาพความจริงเสริมจะปรากฏขึ้นให้เห็น

รูปที่ 1 ภาพผู้มาเยี่ยมชมงานศิลปะ ภาพความจริงเสริมที่ฉายขึ้นจากประติมากรรมเมื่อมองผ่านจอโทรศัพท์ และสถานที่จัดงาน (ถ่ายโดยผู้วิจัย)

ความน่าสนใจของงานชิ้นนี้ คือ การใช้พื้นที่ของวัดในการจัดแสดงงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับความตาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบรมธาตุเจดีย์นี้ได้รับรางวัล Award of Excellence จากองค์การศึกษาศาสตรและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) รวมถึง ความท้าทายของงานคือการตั้งคำถามต่อความเหมาะสมในการใช้ “พื้นที่ความตายของผู้อื่น” แม้ว่าจะอยู่ในพื้นที่วัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะก็ตาม ในการจัดแสดงงานศิลปะซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทศกาล

“ทำไมไม่ถอดรองเท้า ตรงนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์นะ”

คือ คำทักท้วงจากแม่ชีท่านหนึ่งที่ขึ้นมาสักการะพระบรมธาตุ ในขณะที่ผู้เขียนกำลังลงพื้นที่เก็บข้อมูลและนั่งสังเกตการณ์การเข้าชมงานศิลปะในฐานะสถาป ผู้คนส่วนใหญ่ที่มาชมงานศิลปะไม่ถอดรองเท้าเวลาขึ้นพระบรมมา เนื่องจากทางเข้าเป็นคนละประตู และไม่มีการบอกกล่าว ในระหว่างนำชมงานก็เช่นกัน มีกลุ่มคนนำพวงมาลัยมาเยี่ยมชองเก็บอัฐิของครอบครัวปะปนไปกับคนที่มาดูงานซึ่งสายตาที่สอดส่องไปทั่วว่าชองเก็บอัฐินี้เป็นของใครบ้าง ซึ่งการได้รับทราบว่าเป็นที่บริเวณนี้ยังเป็นพื้นที่ความตายที่มีการใช้งานอยู่จริง ก็สะท้อนถึงความขัดแย้งในการใช้สอยพื้นที่ที่มีความทับซ้อน ต่างความเชื่อ ต่างเป้าหมาย เช่นกัน

งานอสังกักรวาล เน้นการเล่าเรื่องอย่างตรงไปตรงมาและเรียงบ่งาย แต่ซับซ้อนด้วยเทคนิควิธีที่แปลกใหม่ ซึ่งดึงดูดผู้เยี่ยมชมทั้งไทยและต่างประเทศ งานนี้นอกจากจะทำทนายจาริตของศิลปะร่วมสมัยแล้ว ยังทำทนายอำนาจในการตีความและให้ความหมายต่อความตายด้วยศิลปะ

และเทคโนโลยีบนพื้นที่วัดอันเก่าแก่อีกด้วย อีกหนึ่งคำถามสำคัญ คือ กิจกรรมที่เกิดขึ้นระหว่างการชมงานศิลปะทำให้ผู้ชมเกิดประสบการณ์อย่างไรต่อความตาย พวกเขาได้เรียนรู้อะไรจากสัมผัสที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ความตายจริงกับเรื่องเล่าความตายผ่านงานศิลปะ แล้วพวกเขาได้รับในสิ่งที่คาดหวังหรือไม่?

กิจกรรมเดินสำรวจสุสาน

กิจกรรมท่องเที่ยวเรื่องตาย cemetery walk เพื่อสำรวจความหลากหลายทางวัฒนธรรมผ่านสุสานในเมือง เป็นกิจกรรมของงานเปิดตัวหนังสือเรื่องสังคมวิทยาความตายของ รศ.ดร.ภาวิกา ศรีรัตนบัลล์ โดยเป็นกิจกรรมเดินสำรวจสุสานจินฮากกาและสุสานปาซีย่านสีลม เพื่อเรียนรู้ความหลากหลาย และมีเป้าหมายเพื่อค้นหาความหมายผ่านการระลึกถึงและจินตนาการเรื่องเล่าจากสุสาน กิจกรรมนี้ได้รับความสนใจจากคนทุกช่วงวัย มีผู้ลงทะเบียนเข้าร่วมเป็นจำนวนกว่าร้อยละ 80 ของผู้ที่มาร่วมงานเปิดตัวหนังสือ และเป็นการเปิดประสบการณ์ของคนเมืองที่หลายคนไม่เคยได้เข้ามาเยี่ยมชมสุสานที่หลบซ่อนอยู่ในมุมเมืองด้วยวัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าความรู้มาก่อน

รูปที่ 2 กิจกรรม cemetery walk สำรวจความหลากหลายของสุสานในเมือง (ถ่ายโดยผู้วิจัย)

กิจกรรมรูปแบบที่ 2 – กิจกรรมที่สร้างพื้นที่ความตายขึ้นใหม่

Death awareness café - คาเฟ่มรณานุสติ

คาเฟ่มรณานุสติ ตั้งอยู่ใจกลางเมืองย่านอารีย์ เป็นร้านคาเฟ่ที่ตั้งขึ้นตามแนวคิดของงานวิจัย เรื่อง “การนำหลักพุทธปรัชญาและปรัชญาหลังนวยุคมาปรับประยุกต์ใช้ในการสร้างสังคมแห่งสัมมาปัญญา ในประเทศไทยยุค 4.0” มีวัตถุประสงค์ เพื่อไขปัญหาคุณแม่วิยใส อาชญากรรม และคอร์รัปชันในสังคม โดยมองว่า การแก้ปัญหาทำได้โดยการนำหลักมรณานุสติ มาใช้ให้สังคมเท่าทันความโลภและความโกรธ เลื่อนนำเสนอในรูปแบบของคาเฟ่ เนื่องจากเป็นวิถีชีวิตเชิงสัญลักษณ์ของคนในยุค 4.0 และใช้การทดลองให้เกิดประสบการณ์ตรงในคาเฟ่ดังกล่าว นอกจากนี้จะมีเมนูน้ำที่ออกแบบตามวงเวียนชีวิต คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ยังมีการจัดนิทรรศการที่เน้นการมีส่วนร่วม เช่น การได้ทดลองนอนในโลงศพ เป็นต้น คาเฟ่นี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากทั้งในไทยและต่างประเทศ มีบทสัมภาษณ์และการรีวิวในแอปพลิเคชัน

ท่องเที่ยวมากมาย อีกทั้งร้านยังพัฒนากิจกรรมที่สร้างประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องตายขึ้นอีกมากมาย เช่น นิทรรศการย่อยยอสุภะ คือ การพิจารณาศพ หรือ การทำ escape room กิจกรรมไขปริศนาหาทางออกจากห้องปิดตาย เป็นต้น

Death festival

เทศกาลผีชื่อเต็มคือ Death Fes(tival) Raise Your Life 2022 เป็นงานเทศกาลปณกิจกรรมภายใต้การขับเคลื่อนของกลุ่มเดธทอล์ก (Deathtalk) กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่สนใจเรื่องความตาย โดยมีหน่วยงานหลากหลายร่วมให้การสนับสนุน ได้แก่ กลุ่ม peaceful death, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), Clazy Café, Sharing citizen และसानบุญพวงหรีด มีเป้าหมายเพื่อชวนคนที่สนใจมาร่วมพูดคุยและออกแบบความตายของตน ในงานตลอด 2 วันที่จัดขึ้นในช่วงวันฮัลโลวีน ณ ห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งติดรถไฟฟ้า ประกอบด้วยกิจกรรม 8 กิจกรรม ได้แก่ (1) Mixology ‘A Taste of Your Death’ กิจกรรมออกแบบมีอกเทลรสชาติความตายของตัวเอง, (2) Kintsugi ‘Golden Joinery’ กิจกรรมซ่อมแซมสิ่งที่แตกหักด้วยแนวคิดคินซิจิ, (3) Letter Deathiny กิจกรรมเขียนจดหมายถึงคนแปลกหน้า, (4) กิจกรรมไฟไซชีวิตและพินัยกรรมชีวิต, (5) Didi and Death Exhibition กิจกรรมรู้จักความตายในหลายวัฒนธรรม, (6) Death Talk เวทีสนทนาเรื่องตาย, (7) Self-Exhibition สถานีศิลปะ 5 สถานีเพื่อถ่ายทอดชีวิตของคน และ (8) Forulsey Board Game กิจกรรมทดลองเล่นบอร์ดเกมเพื่อสื่อสารเรื่องตาย

งานเทศกาลความตายนี้ เป็นงานที่มีความน่าสนใจในการขับเคลื่อนเรื่องตายในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ด้วยการขับเคลื่อนภายใต้การร่วมมือของหน่วยงานที่มีความหลากหลาย และออกแบบให้เป็นงานที่เต็มไปด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายให้คนได้เลือกสนใจ เลือกวิธีการในการเรียนรู้ความตายของตนเองอย่างไม่จำกัดกรอบ ยกตัวอย่างกิจกรรม Self-Exhibition ผ่านการทำศิลปะ ได้แก่ การวาด ระบาย ปั้น จัดดอกไม้ ออกแบบกล่อง และเลือกเพลง โดยเมื่อตั้งใจทำงานศิลปะของตนแล้ววางจัดแสดงแล้วนั้น ตรงทางออกของห้องกิจกรรมจะมีข้อความเขียนเตือนใจถึงความไม่แน่นอนของชีวิตและการประกอบสร้างตัวตน

ผู้เขียนมีโอกาสได้ไปร่วมงาน และทำกิจกรรมบอร์ดเกมกับงานศิลปะถ่ายทอดตัวตน จากประสบการณ์ในการเข้าร่วมงาน ผู้เขียนมองว่างานเทศกาลนี้เป็นก้าวแรกของการขยับความตายสู่พื้นที่ของกิจกรรมสนทนาการสมัยใหม่ และมีความพยายามในการเลือกสรรกิจกรรมที่สอดคล้องกับจริตของคนเมืองมากยิ่งขึ้น หนึ่งในแนวคิดสำคัญ คือ การนำเรื่องที่ถูกกลืนหายไปจากสายตาของคนเมืองผู้เร่งรีบและเต็มไปด้วยใช้ชีวิตอย่างเต็มที่มาใส่ในพื้นที่ของกิจกรรมที่คนเมืองชนชั้นกลางให้ความสนใจ เช่น การชงมีอกเทล เป็นต้น อีกทั้งความตายยังถูกจับมาอยู่ในพื้นที่สาธารณะ เช่น ห้างสรรพสินค้า คาเฟ่ และ co-working space เป็นต้น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สังคมไม่เคยโยงเข้ากับความตายมาก่อน

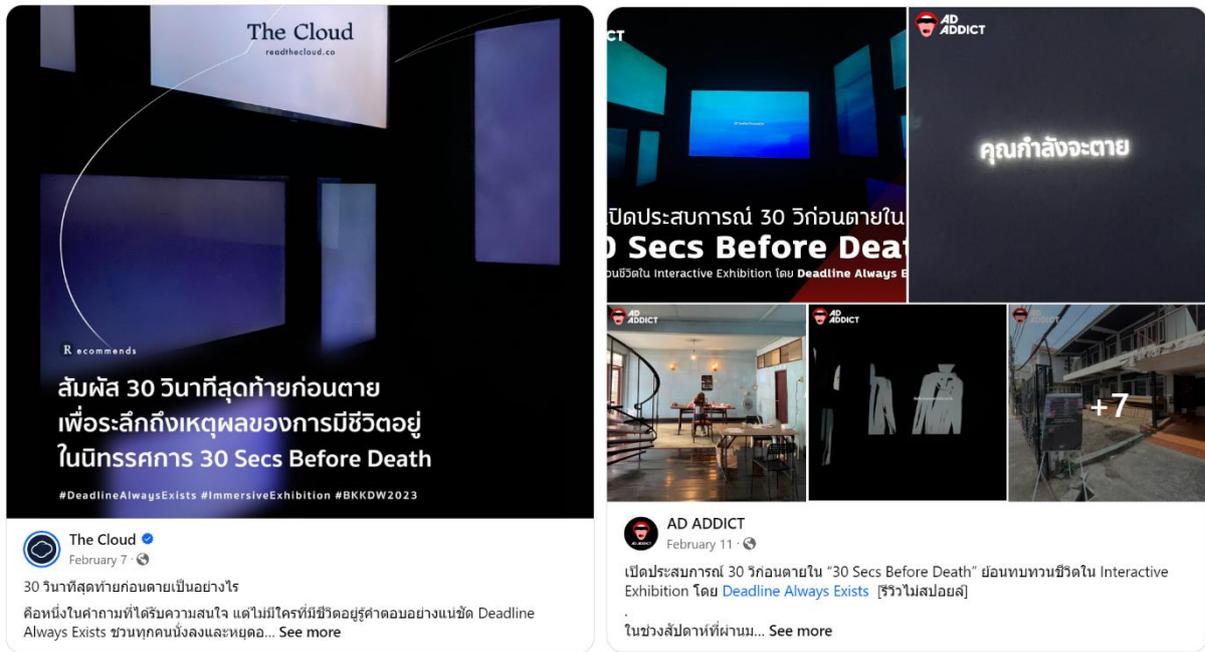
รูปที่ 3 ภาพกิจกรรมบอร์ดเกม สถานีศิลปะ และ interactive board (ถ่ายโดยผู้วิจัย)

อย่างไรก็ตาม พบว่า แม้จะดึงดูดคนเมืองให้มาพูดคุยเรื่องตายผ่านกิจกรรมที่แตกต่างหลากหลาย แต่ตัวงานเองกลับยังขาดสีสันหรืออารมณ์ของการเป็นเทศกาลอยู่ ก้าวถัดไปของการจัดเทศกาลความตาย คือ การตั้งคำถามถึงความเป็นสาธารณะของประเด็นความตายที่ผูกโยงกับความสนุกสนานและการทำกิจกรรมแบบกลุ่ม เนื่องจากความตายผูกโยงเข้ากับสำนักตัวตน บาดแผล และประสบการณ์อ่อนไหวของปัจเจก ในอนาคตจะขับเคลื่อนต่ออย่างไรให้ความตายมีความเป็นสาธารณะมากขึ้น และผู้คนสนใจมาร่วมพูดคุยเรื่องนี้กันมากขึ้น ผ่านกิจกรรมที่ควรจะแปลกใหม่สนุกสนานมากขึ้นหรือไม่ เพราะอะไร? ทำไม? และเพื่อวัตถุประสงค์ใดต่อผลลัพธ์สุดท้ายของการเรียนรู้เรื่องตาย?

30 secs before death

งานนิทรรศการ 30 วินาทีก่อนตาย เป็น Immersive Exhibition งานแรกของโปรเจกต์ Deadline Always Exists ภายใต้การดูแลของเอเจนซีโฆษณาแห่งหนึ่ง นิทรรศการนี้ออกแบบมาให้ผู้เข้าร่วมได้สัมผัสประสบการณ์ 30 วินาทีก่อนตาย เพื่อระลึกถึงเหตุผลในการ “มีอยู่” ผ่านภาพสำคัญที่ผู้เข้าร่วมส่งมาให้ทีมงานได้จัดเตรียมไว้ก่อน โดยตัวงานเป็นกิจกรรมระยะเวลา 20 นาที ที่เปิดรอบอย่างจำกัด และเปิดจำหน่ายบัตรราคา 300 บาท บนเว็บไซต์ ซึ่งได้รับเสียงตอบรับที่ดีมากเช่นกันจนต้องมีการขยายรอบ นอกจากนี้ยังมีเพจตั้งจำนวนมากรีวิวงานนิทรรศการนี้

ความน่าสนใจของงาน 30 secs before death ที่พบจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงาน คือ จุดเริ่มต้นของการตั้งคำถามต่อสังคม โดยมองว่า “คำถามที่ดีจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง” งานชิ้นนี้จึงเกิดขึ้นจากคำถามที่ว่า “คุณอยากตายจริงหรือเปล่า?” แล้วชวนผู้สังคมเข้ามาสัมผัสประสบการณ์เพื่อสะท้อนย้อนคิดต่อเหตุผลการมีชีวิตอยู่ของตน ผู้จัดมองว่า ตนในฐานะนักสื่อสารถึงนักศิลปะมีบทบาทในการใช้เครื่องมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีดิจิทัลในปัจจุบัน ในการสร้างพื้นที่ใหม่แก่สังคมในการได้ลองคิด ลองเรียนรู้ชีวิตแบบไม่ผิวเผิน โดยการเชิญชวนให้ผู้สนใจจริงจังกับการตั้งคำถามและค้นหาคำตอบบนพื้นที่ปลอดภัยที่ถูกออกแบบมาอย่างรัดกุมให้มากที่สุด เพื่อให้พื้นที่นี้เป็นการรักษาพยาบาลเบื้องต้นทางอารมณ์ (emotional first-aid) ของคนในสังคม

รูปที่ 4 การเขียนรีวิวนเฟสบุ๊คของเพจ The Cloud และ AD ADDICT

กิจกรรม Last photo - ภาพสุดท้ายของชีวิต

กิจกรรมภาพสุดท้ายของชีวิต มีที่มาจากช่างภาพเมื่ออาชีพวัย 64 ปี ท่านหนึ่ง ที่ตระหนักได้ว่าตนไม่เคยถ่ายภาพคุณพ่อก่อนจนกระทั่งท่านเสียชีวิต สิ่งที่ติดอยู่ในใจดังกล่าวทำให้เขาตัดสินใจออกแบบกิจกรรมถ่ายภาพ portrait แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจ โดยต้องการให้ภาพที่เกิดขึ้นนั้นเป็นภาพความทรงจำสุดท้ายที่เราสามารถเลือกเองได้ การออกแบบกิจกรรมนั้นมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ถูกถ่าย ฝีมือการถ่ายภาพ และที่สำคัญที่สุดคือ เทคนิคของช่างภาพที่จะต้องสร้างให้เกิดพื้นที่ของการพูดคุย เรื่องตายได้อย่างปลอดภัย และระหว่างการพูดคุยเล่าเรื่องของทั้งผู้ที่ถูกถ่ายและผู้ถ่ายนั้น คำถามสำคัญบางประโยค เช่น “เรื่องที่เสียใจที่สุดในชีวิตคืออะไร” หรือ “คุณพ่อคุณแม่สบายดีไหม?” เหล่านี้ล้วนเป็นคำถามเรียกน้ำตา แต่ก็ชวนให้ลูกคิด ชวนให้เราแสดงสีหน้าและอารมณ์อันซับซ้อน ซึ่งจะถูกบันทึกภาพไว้แทบจะทุกอิริยาบถระหว่างการเล่า ผู้เขียนมีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้เช่นกัน และภาพที่ได้รับกลับมานั้นเป็นภาพของตนเองที่ปรากฏอารมณ์อันไม่คุ้นเคยมาก่อน แต่กลับสะท้อนความรู้สึก ความคิด แววตาของช่วงจังหวะที่ผู้เขียนกำลังยิ้ม กำลังคิดถึง กำลังเศร้าใจได้อย่างไม่เคยเห็นมาก่อน

กิจกรรมนี้ ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมชวนถ่ายรูปเพียงอย่างเดียว แต่กระบวนการได้มาซึ่งรูป ความทรงจำสุดท้ายนั้น คือ การเปิดพื้นที่ในการพูดคุยเรื่องตาย และใช้ความตายมาเป็นบทเรียนให้เราได้สะท้อนย้อนคิดหรือตกผลึกความเป็นตัวเราออกมาได้

รูปที่ 5 ภาพกิจกรรม last photo ที่จัดขึ้นที่สวนโมกข์ (ถ่ายโดยผู้วิจัย)

การโอบรับเดททิวิตี และกลไกการเรียนรู้เรื่องตาย

จากการทบทวนคุณลักษณะอันเป็นรากทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อวิถีการตายของไทย ได้แก่ ความเปิดกว้างยอมรับความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมในพื้นที่ความตาย รวมถึงการทบทวนภูมิทัศน์ของความตายที่มีความเป็นพลวัตเปลี่ยนแปลงตามลักษณะของสังคมสมัยใหม่ที่มีการเข้ามาของแพथานาวัตรและบทบาทของความเป็นสถาบันที่เข้ามามีอำนาจเหนือความตายของปัจเจก สะท้อนช่วงเวลาหนึ่งของการเป็นสังคมปฏิเสธความตายที่สอดคล้องกับความตายสากล

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อทบทวนปรากฏการณ์เดททิวิตีที่เกี่ยวข้องกับความตายหรือมีความตายเป็นเรื่องเล่าหลัก พบว่า กิจกรรมเหล่านี้ได้เข้ามาต่อรองอำนาจในการประกอบสร้างความหมายของความตายใหม่บนพื้นที่ความตายเดิม เห็นได้จากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่วัดหรือสุสาน ที่นำเอาเทคโนโลยี รูปแบบกิจกรรมสมัยใหม่ และเป้าหมายในการสื่อสารความตายผ่านแว่นอื่นเข้ามาสวมทดแทนพื้นที่ความตายเดิมที่มีเรื่องเล่าเพียงมิติเดียว นอกจากนี้ยังมีการนำเอาเทคโนโลยีดิจิทัลและเทคโนโลยีความจริงเสริมเข้ามาสร้างความหมายของความตายใหม่อีกด้วย

ในอีกด้านหนึ่ง เดททิวิตีก็สร้างให้เกิดพื้นที่ความตายใหม่ ปรากฏให้เห็นในพื้นที่สาธารณะอย่างคาเฟ่ ห้างสรรพสินค้า พื้นที่สาธารณะกลางเมือง ในงานเสวนา หรือพื้นที่ส่วนตัวอย่างบ้านเช่า พื้นที่ความตายใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นหลุดออกจากอำนาจของเรื่องเล่าเชิงโครงสร้างของพื้นที่ความตายเดิม เทคโนโลยี รวมถึงสภาวะดิจิทัลเองก็เข้ามาเป็นตัวแสดงสำคัญที่ทำให้เดททิวิตีเหล่านี้เข้าถึงคนได้มากขึ้น นอกจากนี้ การโอบรับเดททิวิตีของคนเมืองยังสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการในการมีปฏิสัมพันธ์กับความตายสมัยใหม่ที่เรียกร้องให้ความตายปรากฏในพื้นที่สาธารณะและเข้าถึงได้ง่ายมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ต้องการให้รูปแบบกิจกรรมนั้นมีความเป็นส่วนตัว มีความเฉพาะตัว และเป็นพื้นที่ที่ทำให้ปัจเจกสามารถสำรวจความตายภายในตนได้

เดททิวิตีที่สร้างให้เกิดการโอบรับของสังคมสมัยใหม่ ยังชี้ให้เห็นถึงกลไกของการเรียนรู้เรื่องตายที่เรียกร้องกลวิธีที่มากกว่ารูปแบบการสอนหรือกิจกรรมแบบดั้งเดิม จะพบว่า เดททิวิตีต้องประกอบไปด้วย (1) พื้นที่ (space) ไม่ว่าจะกายภาพหรือดิจิทัล (2) ภาพเพื่อสื่อสารคอนเซ็ปต์และสไตล์หลักของงานที่ชัดเจน (key visual) (3) การสื่อสารที่ดึงดูดตรงใจ (key message) (4)

วัตถุจัดแสดง (artefact) และ (5) การออกแบบประสบการณ์ (experience design) โดยทั้ง 5 องค์ประกอบจะถูกมัดรวมและเคลือบโจทย์ทางสังคมเข้าอีกชั้น หรืออาจเรียกได้ว่า *การนำเสนอประเด็นหลัก (ความตาย) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นรองอันสลั้บซับซ้อนด้วยรูปแบบของการมีส่วนร่วมที่น่าดึงดูดใจ*

ตารางที่ 2 ตารางแจกแจงความซับซ้อนเชิงประเด็นต่อปรากฏการณ์เดธทิวิตีหนึ่ง ๆ

เดธทิวิตี	ความซับซ้อนเชิงปรากฏการณ์
Mortalverse AR	การผูกเทคโนโลยีความจริงเสริมเข้ากับประเด็นด้านความเท่าเทียมทางเพศ ซึ่งถูกสร้างมาในรูปแบบประติมากรรมสามมิติที่สะท้อนแนวคิดพุทธศาสนา บนพื้นที่เก็บอัฐิของวัดเก่าแก่ที่ได้รับมรดกโลก ซึ่งสามารถรับชมผ่านมือถือ และแชร์ลงสื่อสังคมออนไลน์ได้ โดยพื้นที่ความตายแบบดั้งเดิมถูกซ้อนทับด้วยพื้นที่กิจกรรมศิลปะใหม่ และซ้อนทับอีกชั้นด้วยการนำเสนอผ่านเทคโนโลยีความจริงเสริมที่จำลองภาพสังสารวัฏ
การเดินทางสู่สุสาน	การได้เข้าไปสำรวจพื้นที่สุสานที่หลบซ่อนในพื้นที่เมือง เพื่อเรียนรู้เรื่องกระบวนการทำให้เป็นเมืองและการจัดการเชิงพื้นที่ และประวัติศาสตร์ของความเป็นพหุวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ โดยกิจกรรมเปิดให้ปัจเจกได้มีประสบการณ์ใกล้ชิดกับพื้นที่ความตาย ในขณะที่เดียวกันก็ชวนถกเถียงประเด็นทางสังคม
คาเฟ่มรณานุสติ	การได้สัมผัสประสบการณ์ของคาเฟ่ร่วมสมัยในธีมการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้ลิ้มรสชาติของเครื่องดื่มและพื้นที่เชิงกายภาพที่ถูกออกแบบมาเพื่อสะท้อนแนวคิดเรื่องความตาย และได้ประสบการณ์เข้าห้องจัดแสดงนิทรรศการ เช่น การพิจารณาศพ หรือการทดลองนอนในโลงศพ เป็นต้น ปรากฏการณ์นี้เป็น การตีความการนำเสนอความตายแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสนใจของคนในสังคม
เทศกาลความตาย	การออกแบบกิจกรรมร่วมสมัยที่ตอบโจทย์ความต้องการในการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของปัจเจก จัดขึ้นในธีมความตายบนพื้นที่สาธารณะ
กิจกรรม 30 วิ ก่อนตาย	การสร้าง Immersive Experience ที่ใช้เทคโนโลยีประสานพื้นที่ทางกายภาพและดิจิทัลเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน เกิดเป็นประสบการณ์ใหม่ที่จำลองสภาวะ 30 วินาทีก่อนตายด้วยการฉายภาพความทรงจำต่าง ๆ ไหลพร่างพรูเข้ามายังจิตใต้สำนึก
กิจกรรมภาพสุดท้าย	การออกแบบประสบการณ์ในการพูดคุยเรื่องตาย โดยมีการถ่ายภาพเพื่อจับจังหวะของแววตาและสีหน้าท่าทาง มีเป้าหมายเพื่อให้ภาพสะท้อนอารมณ์ที่ ยากจะเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและเป็นภาพเพื่อระลึกชีวิต

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบข้างต้น ยังพบว่า อีกหนึ่งกลไกของสำคัญที่สร้างให้เกิดการ โอบรับเดธทิวิตี คือ กระบวนการทำให้เป็นปัจเจก หรือการสร้างประสบการณ์ส่วนบุคคล ชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์ต่อความตายสมัยใหม่ (modern death) ซึ่งเป็นการจัด

ประกอบหรือเรียนรู้ความตายด้วยประสบการณ์ของปัจเจก ซึ่งอีกนัยหนึ่งคือ การพยายามค้นหาความหมายและคุณค่าของการมีชีวิต โดยใช้ความตายเป็นกุญแจในการตั้งดูตให้ปัจเจกในสังคมหันมาตั้งคำถามต่อความหมายของชีวิตทำให้การโอบรับเดิรทิวติที่ปรากฏให้เห็นกลายเป็นพื้นที่ของการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลง (transformative space) (1) คือ พื้นที่ของการเติบโตภายในผ่านกระบวนการเรียนรู้ ณ ขณะนั้น (time as moment of action) และ (2) คือพื้นที่ของการเปลี่ยนผ่านภูมิทัศน์ความตายสู่กลไกของการกล่อมเกลา ถกเถียงและตั้งคำถามเรื่องตายที่สอดคล้องกับความเป็นสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น

บทสรุป – สัญญาณการเปลี่ยนภูมิทัศน์ความตาย

จะพบว่า ในส่วนที่หนึ่งของบทความ ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างโดดเด่นของบริบททางสังคมไทยที่ทำให้เกิดภูมิทัศน์ความตาย ซึ่งได้ทบทวนตั้งแต่อดีตจนกระทั่งวิวัฒนาการมาบรรจบกับความเป็นสมัยใหม่สากลที่การแพทย์ เทคโนโลยี และโลกาภิวัตน์เชื่อมทั้งโลกเข้าด้วยกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ภายใต้การพัฒนาทางสังคมดังกล่าว พื้นที่เมืองในฐานะของโหนดนำสังคมของไทยอย่างกรุงเทพฯ ก็ไม่ได้เป็นไปตามลักษณะของความเป็นสังคมปฏิเสธความตายตามแบบฉบับของแนวคิดกระแสหลักเสมอไป เรายังวัฒนธรรมในการเรียนรู้และกล่อมเกลา รวมถึงสื่อสารเรื่องตายในแบบเฉพาะตัวซึ่งเป็นผลมาจากรากอันดั้งเดิมของเรา การเกิดขึ้นอย่างโดดเด่นของอาสัญทนาการทำให้เรามีภูมิทัศน์ความตายของเราเอง และการคลี่ปรากฏการณ์นี้ให้เห็นก็กำลังบอกเราถึงสภาพสังคมที่เราากำลังเผชิญอยู่ รวมถึงความท้าทายที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตอีกด้วย

การเกิดขึ้นและการโอบรับเดิรทิวติกำลังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิทัศน์ความตายที่กำลังเปลี่ยนโฉมไปในอนาคต สรุปได้ 3 ประการ คือ

ประการแรก ความตายจะถูกทำให้จุดสนใจของสังคมมากขึ้นผ่านการทำให้เป็นกิจกรรมด้วยวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย ทั้งในเชิงธุรกิจ หรือการตลาดทำให้ในด้านวิชาการเอง การสร้างให้เกิด mortal literacy ของสังคมก็จำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อสื่อสารความตายให้เป็นกิจกรรมมากขึ้นเพื่อตั้งดูตคน อีกด้านหนึ่ง ความตายก็จะถูกหยิบใช้เพื่อสื่อสารสร้างการมีส่วนร่วมเพียงผิวเผินก็สามารถเกิดขึ้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม การขบเน้นให้ความตายเป็นจุดสนใจของสังคมได้นั้นก็ยังเป็นผลมาจากลักษณะของสังคมสมัยใหม่ที่ปัจเจกต้องการกิจกรรมที่ช่วยให้ตนได้เข้าใจและสำรวจภายในตนมากขึ้น

ประการที่สอง บทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลจะเข้ามาแทรกแซงพิธีกรรมดั้งเดิม คือทำให้พิธีกรรมเรื่องตายกลายเป็นดิจิทัล เช่น การซื้อพวงหรีดออนไลน์ หรือการเลือกแพคเกจงานศพ เป็นต้น เทคโนโลยีดิจิทัลยังทำลายความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่อความตาย กล่าวคือ เทคโนโลยีจะสร้างรูปแบบของการมีส่วนร่วมเรื่องตายของคนในสังคมขึ้นใหม่เป็นกระบวนการในการกล่อมเกลาทางสังคมรูปแบบใหม่ที่มีต่อความตาย เห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อเดิรทิวติทั้งหลายถูกส่งต่อบนพื้นที่ออนไลน์ สร้างการเข้าถึงและรับรู้ผ่านช่องทางใหม่ และชี้ชวนให้คนสนใจเรียนรู้โดยไม่ผ่านการพบปะหรือการรวมกลุ่มทางสังคมบนพื้นที่กายภาพแบบดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตาม คำถามที่สำคัญตามมาก็คือ ความตายที่ถูกขับเคลื่อนผ่านกลไกของสภาวะดิจิทัลนั้นคือความตายแบบใด

ประการสุดท้าย การทำความตายให้เป็นกิจกรรมจะทำให้คนไทยมีความคุ้นเคยต่อเรื่องตายมากขึ้น สามารถสื่อสารเรื่องตายหรือพูดคุยเรื่องการเตรียมตัวออกแบบการตายของตนได้ ความตายจะถูกนำเสนอผ่านพื้นที่สาธารณะอย่างหลากหลายตามการตีความของสังคม ความหลากหลายมาพร้อมกับความอ่อนไหวในเรื่องของการเห็นต่าง นอกจากนี้ กลไกของการเป็นกิจกรรมเป็นกลไกชั่วคราวเพียงเท่านั้น และหากไม่ขยายผลสู่การขับเคลื่อนเชิงโครงสร้างและนโยบายที่รองรับความต้องการที่หลากหลาย ท้ายที่สุดการที่คนไทยเข้าร่วมไปกับเดททิวิตีเป็นครั้ง ๆ พร้อมกับความสนุกตื่นเต้นเพียงผิวเผินอย่างเดียวก็ไม่อาจตอบโจทยการสร้างสังคมเพื่อการตายที่ดีของทุกคนได้เพราะการทำให้เป็นกิจกรรมนั้น ยึดโยงอยู่กับชนชั้น รสนิยม กลไกตลาด และทุนทางสังคม ที่ท้ายที่สุดเดททิวิตีก็จะเป็นเพียงความรื่นเริงของกลุ่มชนชั้นสูงเพียงเท่านั้น

ท้ายที่สุดแล้ว ผู้เขียนยังมองว่าแม้ภูมิทัศน์ความตายจะมีตัวแสดงใหม่เข้ามา แต่รากที่สำคัญที่ทำให้สังคมไทยไม่ได้เป็นสังคมปฏิเสธความตายอย่างสิ้นเชิง คือสองรากของความเปิดกว้างและการมีส่วนร่วม ในอนาคต ภูมิทัศน์ของความตายจะยิ่งเกิดทางเลือกที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อและความศรัทธาใหม่ ด้วยความหมายของความตายใหม่ ด้วยเทคนิคและวิธีการจัดการหลังความตายแบบใหม่ สุดท้ายแล้ว สิ่งที่สังคมไทยกำลังจะต้องรับมือ คือการรองรับทางเลือกการตายที่หลากหลายสอดคล้องกับบริบทที่กำลังเปลี่ยนไปของสังคมอย่างการเข้าสู่สังคมสูงวัย และการสร้างให้สังคมเกิด mortal literacy เพื่อให้ปัจเจกสามารถเข้าใจทางเลือกการตายของตนอย่างถ่องแท้ ก่อนที่จะเปิดให้ออกแบบความตายของตนอย่างเสรี

References

- Audi, Robert. 2010. *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge*. 3rd ed. Routledge Contemporary Introductions to Philosophy. New York: Routledge.
- Berkwitz, Stephen C., and Ashley Thompson, eds. 2022. *Routledge Handbook of Theravāda Buddhism*. 1st ed. NY: Routledge.
- Billings, Dorothy K. 2007. "New Ireland Malanggan Art: A Quest for Meaning." *Oceania* 77 (3): 257–85. <https://doi.org/10.1002/j.1834-4461.2007.tb00017.x>.
- Bowie, Katherine A. 2022. "Funerals: Changing Funerary Practices." In *Routledge Handbook of Theravāda Buddhism*, 1st ed. Routledge.
- Buddhisaro, Phrapalad Raphin, Direk Duangloy, and Mallika Phumathon. 2021. "Buddhist Funeral Arrangements to Reduce Pollution and Promote the Environment." *ASEAN Journal of Religious and Cultural Research* 4 (2): 16–22. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/ajrcr/article/view/256248> (in Thai)
- Carrithers, Michael, Matei Candea, Karen Sykes, Martin Holbraad, and Soumhya Venkatesan. 2010. "Ontology Is Just Another Word for Culture: Motion Tabled at the 2008 Meeting of the Group for Debates in Anthropological Theory, University of Manchester." *Critique of Anthropology* 30 (2): 152–200. <https://doi.org/10.1177/0308275X09364070>.

- Dekchai Phak I Loet. 2023. “Loi Angkhan Loi Thammai Het Dai Riak Thao Kradud Wa ‘Angkhan’ ?” *Silpa-Mag* (blog). February 4, 2023. https://www.silpa-mag.com/culture/article_95812. (in Thai)
- Durkin, Keith. 2003. “Death, Dying and the Dead in Popular Culture.” *Handbook of Death and Dying* 1:43–49.
- Foltyn, Jacque Lynn. 2008. “The Corpse in Contemporary Culture: Identifying, Transacting, and Recoding the Dead Body in the Twenty-First Century.” *Mortality* 13 (2): 99–104. <https://doi.org/10.1080/13576270801954351>.
- Fong, Jack. 2017. *The Death Café Movement: Exploring the Horizons of Mortality*. 1st ed. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Foundation for Good Governance on Medicine. 2021. *Satchatham Chiwit: Khumue Triam Khwamphrom Kai Chai Lae Khropkhrua Kon Lae Lang Lomhaichai Sutthai*. 1st ed. Bangkok: Cheevamitr. https://www.ggm.or.th/Truth_of_Life.php. (in Thai)
- Fulton, Robert, and Greg Owen. 1988. “Death and Society in Twentieth Century America.” *OMEGA - Journal of Death and Dying* 18 (4): 379–95. <https://doi.org/10.2190/6KYM-F9EB-VY1J-FQWE>.
- Horlyck, Charlotte, and Michael J. Pettid, eds. 2014. *Death, Mourning, and the Afterlife in Korea from Ancient to Contemporary Times*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Howarth, Glennys. 2007. *Death and Dying: A Sociological Introduction*. 1st edition. Cambridge: Polity.
- Kittipong Junsamut, Chanai Vannalee, and Niwat Sukprasirt. 2017. “The Comedian To Play For Funeral.” *Journal of Information Technology and Innovation* 16 (2): 75–84. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/oarit/article/view/108232> (in Thai)
- McDonald, Maryon. 2017. “The Ontological Turn Meets the Certainty of Death.” *Anthropology & Medicine* 24 (2): 205–20. <https://doi.org/10.1080/13648470.2017.1332939>.
- McNamara, Beverley. 2004. “Good Enough Death: Autonomy and Choice in Australian Palliative Care.” *Social Science & Medicine* (1982) 58 (5): 929–38. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2003.10.042>.
- Nichara Thongyen. 2012. “Traditional Entertainments for the Royal Cremation Ceremony from the Mural Paintings of the Reign of King Rama I-V.” Master of Arts Program in Art History, Department of Art History, Silpakorn University. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/1586>. (in Thai)
- Nonthaphon Yumangmi. 2017. “Mahorasop Nai Ngan PhraMerumat Samai Ratchakan Thi 9 Thueng Patchuban.” October 26, 2017. https://www.silpa-mag.com/history/article_12453. (in Thai)
- Office of the Council of State. 2007. *National Health Act, B.E. 2550. Section 12*. https://www.dms.go.th/backend/Content/Content_File/Information_Center/Attach/25621124013609AM_17.pdf. (in Thai)
- Office of The Permanent Secretary, Ministry of Public Health and Statistical

- Forecasting Division, National Statistical Office. 2022. "Ratio of Health Personnel Per Population in Thailand (2009-2021)." NSO-Dashboard. 2022. https://ittdashboard.nso.go.th/preview2en.php?id_project=103.
- Pavika Sriratanaban. 2021. "Urbanites 4.0: The Futures of Thai Urban Life." National Research Council of Thailand's Spearhead Strategic Plan on Social Aspects of Khon Thai 4.0. 2021. https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=116.
- Pavika Sriratanaban. 2023. "Tracing Learning Ecology of Death and Its Discursive Practices in Physical and Virtual Realities." National Research Council of Thailand's Spearhead Strategic Plan on Social Aspects of Khon Thai 4.0. 2023. https://www.khonthai4-0.net/content_detail.php?id=456.
- Pavika Sriratanaban and Student Group. 2019. "Wikrit Khwammai Nai Khwam Tai." Compiled Document presented at the Academic Seminar: Rest-In-Peace 4. May 17, 2019, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. (in Thai)
- Pengkaew, Nipatporn. 2018. "Managing Thai Funerals in Foreign Records." *bangkokbiznews*. May 24, 2018. <https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/802796>.
- PhrakhruChayapattanathorn. 2022. "Development of Temples in Thai Society." *Journal of Nakhonratchasima College (Humanities and Social Sciences)* 15 (1): 319–33. http://journal.nmc.ac.th/th/admin/Journal/2564Vol15No1_1797.pdf (in Thai)
- PhrakruSrirattanakorn. 2019. "The Real Purpose of the Funeral Appeared in Buddhism." *Journal of Social Academic* 12 (1): 49–56. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/social_crru/article/view/186275/ (in Thai)
- Policy and Planning Division, Urban Planning Office, Bangkok. 2017. "Rai ngan Kansueksa: Kan Krachai Tua Khong Chumchon Nai Khet Krungthepmahanakhon Phoso 2560." Bangkok. https://webportal.bangkok.go.th/public/user_files_editor/354/aboutcpud/study%20report/2561/8.กระจายตัวของชุมชนในเขตกรุงเทพมหานคร%20พ.ศ.2560.pdf. (in Thai)
- Preyanit Maijaroensri. 2018. "Kansueksa Monphit Akat Lae Phonkrathop To Sukkhaphap Khong Prachachon Doi Rop Tao Phao Sop : Korani Sueksa Nai Krungthepmahanakhon Lae Changwat Samut Prakan." Bureau of Environmental Health, Department of Health. <https://env.anamai.moph.go.th/th/research/204950>. (in Thai)
- Rapeepathana Bhasabutra. 2020. "The Roles of Home, Temple, School (Boworn) in Enhancing Thai People 4.0." National Research Council of Thailand's Spearhead Strategic Plan on Social Aspects of Khon Thai 4.0. https://www.khonthai4-0.net/system/resource/file/kpfgo_content_attach_file_230_1.pdf?date=2022-03-18%2015:19:06.1. (in Thai)

- Rasmi Shoocongdej. 2014. "Craft-Specialization in Iron Age Log Coffin Culture on Highland Pang Mapha District, Mae Hong Son Province." *Damrong Journal* 13 (1): 73–106. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/damrong/article/view/20774> (in Thai)
- Ronachai Rattanasetha. 2016. "The Culture of Music and Indigenous Living of the East: A Study in Trad and Chantaburi Province." Full Report. National Research Council of Thailand: Faculty of Music and Performing Arts, Burapha University. https://buuir.buu.ac.th/bitstream/1234567890/4300/1/2565_018.pdf. (in Thai)
- Rujirapha Ngamsakoo. 2017. "Wreath: Flourish Western Culture in Thai Tradition." *Journal of Cultural Approach* 18 (33): 79–95. https://so02.tci-thaijo.org/index.php/cultural_approach/article/view/88527 (in Thai)
- Silpawattanatham Editorial Team. 2023. "Phithi Sop Chao Isan Nai Adit Pen Yangrai Tangtae Raksa Sop Chonthueng Kep Kraduk." *Silpa-Mag* (blog). March 12, 2023. https://www.silpa-mag.com/culture/article_52004. (in Thai)
- Strategy and Planning Division, Ministry of Public Health. 2020. "Data Quality Mortality in Thailand." Nonthaburi: Ministry of Public Health. <https://spd.moph.go.th/wp-content/uploads/2022/07/report-Data-quality-mortality-in-Thailand.pdf>. (in Thai)
- Strategy and Planning Division, Ministry of Public Health. 2022. "Public Health Statistics A.D. 2021." Nonthaburi: Ministry of Public Health. <https://spd.moph.go.th/wp-content/uploads/2022/11/Hstastic64.pdf>. (in Thai)
- Suchit Wongthet. 2017. *Ngan Sop Yuk raek Usakhane*. 1st ed. Bangkok: Samnakphim Natahaek. (in Thai)
- Sujin Boriharnwanaket. 2022. "Banthuek Kan Sonthana Tham Doi Achan Sujin Boriharnwanaket. November 7, 2018." Youtube: Dhammahomefellowship. May 14, 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=0-ldSUMixKQ>. (in Thai)
- Tavory, Iddo, and Stefan Timmermans. 2014. *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. Illustrated edition. Chicago: University of Chicago Press.
- Teodorescu, Adriana, and Michael Hviid Jacobsen, eds. 2019. *Death in Contemporary Popular Culture*. 1st edition. London; New York: Routledge.
- Tongthong Chandransu. 2017. "Banthuek Phak Prachachon: Prawattisat Ngan Thawai Phra Phloeng Phraborom Sop Nai Luang Ratchakan Thi 9 Kan Mi Suanruam Khong Prachachon To Phraracha Phu Yingyai." ThaiPublica. October 23, 2017. <https://thaipublica.org/2017/10/in-remembrance-of-king-bhumibol-adulyadej23/>. (in Thai)
- Walter, Tony. 2008. "The Sociology of Death." *Sociology Compass* 2 (1): 317–36. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2007.00069.x>.
- Walter, Tony. 2020. *Death in the Modern World*. 1st edition. LA: SAGE Publications Ltd.